МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет менеджменту
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

Допущено до захисту
«____» _____2023 р.
Завідувач кафедри, д.е.н., професор
_____Людмила ТРАНЧЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИМ КОМПЛЕКСОМ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Виконав: здобувач вищої освіти
IV курсу, 41-тм групи
спеціальності 242 «Туризм»
освітньо-професійної програми «Туризм»
ЗАГИРНЯК Яна Владиславівна

Науковий керівник: к.е.н., доцент
Діана НАГЕРНЮК

Умань – 2023

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет Менеджменту
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи
Освітній рівень «бакалавр»
Спеціальність 242 «Туризм»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____Людмила ТРАНЧЕНКО
«_____»_____20___ р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

здобувачу вищої освіти **ЗАГИРНЯК Яні Владиславівні**
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи *«Управління туристично-рекреаційним комплексом Кіровоградської області»*

керівник роботи Діана НАГЕРНЮК к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти
від «_____» _____ 20_____ року №_____/_____

2. Строк подання здобувачем роботи _____

3. Вихідні дані до роботи
праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених з питань розвитку туристично-рекреаційного комплексу. Матеріали і звіти Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Кіровградській області, правові і нормативні документи України, матеріали періодичних видань.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити)
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИМ КОМПЛЕКСОМ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИМ КОМПЛЕКСОМ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
9 рисунків, 5 таблиць.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми роботи		
2	Одержання індивідуального завдання		
3	Складання індивідуального плану-графіка написання роботи		
4	Підготовка до виконання роботи		
5	Уточнення теми роботи та календарного плану-графіка		
6	Написання розділів роботи		
7	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника		
8	Написання та оформлення роботи в остаточному варіанті		
9	Подання роботи для перевірки на плагіат		
10	Одержання відгуку керівника		
11	Одержання рецензії внутрішнього та зовнішнього рецензента		
12	Висновок завідувача кафедрою		
13	Захист роботи		

Здобувач вищої освіти _____ **Яна ЗАГИРНЯК**
(підпис)

Керівник роботи _____ **Діана НАГЕРНЮК**
(підпис)

РЕЗЮМЕ

Кваліфікаційна (дипломна) робота бакалавра складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 72 сторінки комп'ютерного тексту, містить 5 таблиць, 9 рисунків. Список використаних джерел налічує 54 найменуваннь.

Об'єктом дослідження є процес управління туристично-рекреаційним комплексом Кіровоградської області.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів управління туристично-рекреаційним комплексом регіону.

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є удосконалення управління туристично-рекреаційним комплексом Кіровоградської області.

У 1 розділі досліджено теоретичні аспекти розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в сучасних умовах. Особливості управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону.

У 2 розділі проведено аналіз туристичного потенціалу та історико-культурної спадщини Кіровоградської області.

У 3 розділі обґрунтовано пропозиції і рекомендації щодо збереження та розвитку туристичного потенціалу Кіровоградщини на період до 2030 рр.

Ключові слова: управління, туризм, туристично-рекреаційний комплекс, культурна спадщина, кластер.

АНОТАЦІЯ

У роботі досліджено теоретичні аспекти розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в сучасних умовах. Особливості управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону. Проведено аналіз туристичного потенціалу та історико-культурної спадщини Кіровоградської області. Обґрунтовано пропозиції і рекомендації щодо збереження та розвитку туристичного потенціалу Кіровоградщини на період до 2030 рр.

Ключові слова: управління, туризм, туристично-рекреаційний комплекс, культурна спадщина, кластер.

SUMMARY

Theoretical aspects of the development of the tourist and recreational complex of the region in modern conditions are investigated in the work. Peculiarities of managing the development of the tourist and recreational complex of the region. An analysis of the tourist potential and historical and cultural heritage of the Kirovohrad region was carried out. Proposals and recommendations regarding the preservation and development of the tourism potential of the Kirovohrad Region for the period until 2030 are substantiated.

Key words: management, tourism, tourist and recreational complex, cultural heritage, cluster.

ЗМІСТ

ВСТУП 6

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

1.1. 1.1. Теоретичні аспекти розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в сучасних умовах 8

1.2. Управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону 18

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИМ КОМПЛЕКСОМ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Аналіз туристичного потенціалу Кіровоградської області 24

2.2. Потенціал історико-культурної спадщини регіону 31

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИМ КОМПЛЕКСОМ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Алгоритм державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону 46

3.2. Пропозиції і рекомендації щодо збереження та розвитку туристичного потенціалу Кіровоградщини на період до 2030 рр. 54

ВИСНОВКИ 65

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 67

ДОДАТКИ 73

ВСТУП

Актуальність теми. Однією із складових національної та регіональної економіки та одним із основних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави є туристично-рекреаційна сфера, яка має в Україні унікальні потенційні можливості для свого динамічного розвитку. Як показує світовий досвід, туристично-рекреаційна сфера постійно удосконалюється, стрімко розширюється, є високоприбутковою та ефективною. Саме розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону може стати одним із шляхів розширення підприємницької діяльності в цій сфері, зменшення рівня безробіття у місцевості, зростання доходів населення та покращення його матеріального становища, розвитку територій та формуванню інвестиційної привабливості, збільшенню потоку грошових коштів до районних та територіальних бюджетів як від українських, так і від іноземних туристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності туристично-рекреаційного комплексу, проблеми та перспективи його розвитку вивчали Алієва А.Ю., Бейдик О.О., Вуйцик О.І., Герасименко В.Г., Гоблик В.В., Горбань Г.П., Євдокименко В.К., Копичинська М.Ю., Кушнір Н.Б., Любіцева О.О., Мельник І.М., Нездоймінов С.Г., Папп В.В., Підвальна О.Г., Проскура В.Ф., Роїк О.Р., Семенов В.Ф., Стегней М.І., Ткаченко Т.І., Транченко Л.В., Черничко Т.В., Шепетюк С.М., Щепанський Е.В. та ін.

Разом з тим, не зважаючи на наявну теоретичну базу та велику кількість напрацювань щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу та оцінювання його стану, на сьогоднішній день відсутній механізм стимулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу, як невід'ємної складової туристично-рекреаційної сфери.

Мета та завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є удосконалення управління туристично-рекреаційним комплексом Кіровоградської області.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

– дослідити теоретичні аспекти розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в сучасних умовах;

– вивчити особливості управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону;

– провести аналіз туристичного потенціалу та історико-культурної спадщини Кіровоградської області;

– обґрунтувати пропозиції і рекомендації щодо збереження та розвитку туристичного потенціалу Кіровоградщини на період до 2030 рр.

Об'єктом дослідження є процес управління туристично-рекреаційним комплексом Кіровоградської області.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів управління туристично-рекреаційним комплексом регіону.

Методи дослідження: системно-структурний (дослідження сутності та змісту оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в сучасних умовах); економіко-статистичного (дослідження поточного стану та тенденцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону); абстрактно-логічного (теоретичні узагальнення та формування висновків) тощо.

Інформаційною базою дослідження послужили праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених з питань розвитку туристично- рекреаційного комплексу. Матеріали і звіти Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Кіровградській області, правові і нормативні документи України, матеріали періодичних видань.

Апробація матеріалів роботи. Результати досліджень та основні положення роботи були апробовані на Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія, практика та інновації розвитку туристичної і готельно-ресторанної індустрії», (Умань, 2023 р.).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

1.1. Теоретичні аспекти розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону в сучасних умовах

В умовах поглиблення глобалізаційних процесів, формування нової структури світогосподарських зв'язків та необхідності підвищення рівня конкурентоздатності національної економіки, виникає необхідність поглиблення спеціалізації економічного розвитку територій на рівні регіонів або окремих їх груп.

Територіальне розміщення, наявні природні, людські та інфраструктурні ресурси, історико-культурний та рекреаційний потенціал обумовили доцільність формування сучасного туристично-рекреаційного комплексу України.

Ефективність діяльності підприємств туристично-рекреаційної сфери в значній мірі залежить від наявних туристично-рекреаційних ресурсів і якісних характеристик туристичних та рекреаційних послуг. Без долучення та синхронізації роботи зі значною кількістю підприємств інших галузей та сфер економічної діяльності це неможливо. На рівні регіонів повинні формуватися територіально об'єднані та виробничо взаємопов'язані комплекси підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності, господарська діяльність яких узгоджена з позиції створення єдиного туристично-рекреаційного продукту.

У сучасній спеціалізованій економічній літературі існує досить широкий перелік підходів щодо визначення змісту поняття «туристично-рекреаційний комплекс» (табл. 1.1).

З метою уточнення змістового навантаження даного поняття доцільним є поглиблене дослідження понять «комплекс» та «туристично-рекреаційна діяльність».

Таблиця 1.1

Підходи щодо визначення змісту поняття «туристично-рекреаційний комплекс»

Автор	Зміст поняття
Топчієв О. [1]	Рекреаційно-туристичний комплекс – сукупність галузей і видів економічної діяльності, що забезпечують туристично-рекреаційними послугами населення певної території та формують необхідні передумови щодо ефективної діяльності рекреаційно-туристичного господарства
Підвальна О. [2]	Під рекреаційно-туристичним комплексом (галуззю, господарством) мається на увазі сукупність підприємств і організацій, що безпосередньо надають туристичні товари і послуги. До даного комплексу відносяться готелі та інші об’єкти розміщення, транспортні засоби, об'єкти громадського харчування, об’єкти і засоби розваг, об'єкти пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначень, організації які здійснюють туристично-операторську і туристично-агентську діяльність, а також організації, що надають екскурсійні послуги і послуги гідів-перекладачів
Щепанський Е. [3]	Туристсько-рекреаційний комплекс – це комплекс, що об’єднує систему туристично-рекреаційних закладів, обслуговуючих їх підприємств інфраструктури та інших галузей, які мають тісні виробничі та економічні зв’язки, спільно використовують ресурси з метою задоволення різноманітних оздоровчих, пізнавальних, культурних та інших потреб населення
Нездоймінов С. [4]	Туристсько-рекреаційний комплекс – це спеціалізована сукупність підприємств (туристських і постачальників товарів і послуг), які функціонують для задоволення потреб туристів, сконцентровані на певній території та використовують спеціалізовані туристсько-рекреаційні ресурси та забезпечуючи туристську інфраструктуру
Алієва А. [5]	Туристично-рекреаційний комплекс – це складова частина національної економіки, роль функціонування якої полягає у забезпеченні виробництва і реалізації соціально корисної продукції, об’єктом якої є туристично-рекреаційні послуги
Роїк О., Копичинська М. [6]	Туристично-рекреаційний комплекс – це сукупність туристичних та інших суміжних у цій сфері підприємств (виробників і постачальників товарів і послуг), що сприяють задоволенню потреб туристів, розташовані на певній території та використовують спеціалізовані туристичні ресурси та туристичнуінфраструктуру. Туристично-рекреаційний комплекс визначається як система, що характеризується внутрішньою структурою, великою кількістю складних елементів і взаємозв’язків, невизначеністю та ризиками, неоднозначністю наслідків від прийнятих управлінських рішень тощо

Проте, вагомою особливістю туристично-рекреаційного комплексу, як системного утворення, є його територіальна прив’язка. Взаємодія економічних суб’єктів, формування відповідної інфраструктури та системи управлінських заходів, які і об’єднують діяльність туристично-рекреаційних підприємств,

відбувається з прив'язкою до конкретної території. Тобто, туристично-рекреаційний комплекс утворюється на основі прив'язаних до конкретної території зв'язків та відносин, спрямованих на створення унікального туристично-рекреаційного продукту.

Туристично-рекреаційний комплекс повинен розглядатися переважно як територіальна система і основними поняттями, що визначають його діяльність є «територія» і «простір».

Отже, туристично-рекреаційний комплекс доцільно розглядати як соціально-економічну систему, яка має територіальну та господарську єдність і спрямована на створення унікального туристично-рекреаційного продукту.

На думку І.В. Зоріна та В.А. Квартальнова туристично-рекреаційний комплекс як системне утворення містить три окремі підсистеми: природа, суспільство, народне господарство. Серед основних компонент вказаних підсистем автори виділяють: природні туристичні ресурси, туристи (формальна тимчасова суспільна група), туристичні засоби (матеріально-технічні, енергетичні й трудові ресурси, необхідні для обслуговування туристично- рекреаційної системи) [9, с. 52].

Таким чином, туристично-рекреаційний комплекс – це саморегульована система територіально об'єднаних суб'єктів господарювання, діяльність яких спрямована на створення якісного туристично-рекреаційного продукту та задоволення потреб споживачів даного продукту.

Шляхом синтезу понять «розвиток» та «туристично-рекреаційний комплекс» можливим є формулювання змісту поняття «розвиток туристично-рекреаційного комплексу» (рис. 1.1).

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу – незворотні, позитивно спрямовані та закономірні зміни якісних та кількісних характеристик туристично-рекреаційного комплексу. Тільки одночасне досягнення трьох основних зазначених параметрів (незворотність, спрямованість, закономірність змін) виділяє процеси розвитку серед інших змін: необоротність змін характеризує процеси функціонування (в протилежному випадку формується

циклічне відтворення); позитивна спрямованість визначає покращення якісних та кількісних характеристик; закономірність змін визначає відсутність хаотичних змін.

Рис. 1.1. Зміст поняття «розвиток туристично-рекреаційного комплексу»

Основним продуктом, який створюється туристично-рекреаційним комплексом, виступає туристично-рекреаційна послуга в її різних модифікаціях. Упровадження нових або значно удосконалених послуг, технологій їх створення, надання та споживання може відбуватися шляхом застосування абсолютно нових інноваційних технологій або унікальним поєднанням вже існуючих технологій, або на основі нових практик, знань, навичок. Це може стосуватися не тільки характеристик самої послуги, а й застосуванням нових видів транспорту, формату організації розміщення, використання туристичної інфраструктури. Унікальними можуть бути не тільки характеристики наданих послуг, але й спеціальні класифікації або навички персоналу та топ-менеджменту підприємств туристично-рекреаційної сфери, які створюють можливості для максимального підвищення якісних характеристик туристично-рекреаційних послуг.

Туристично-рекреаційний комплекс регіону – це складна система, яка передбачає узгодження та кореляцію діяльності значного обсягу підприємств туристичної та рекреаційної сфер, тобто об'єктів виробничої та невиробничої

сфери окремого регіону. Забезпечення ефективної діяльності підприємств, діяльність яких пов'язана зі створенням туристично-рекреаційного продукту є неможливим без узгодженої діяльності підприємств сфери послуг, відповідних транспортних підприємств, закладів культури та відпочинку. Вагоме місце займає також стан інфраструктурних об'єктів, які забезпечують утворення ефективних логістичних потоків.

З урахуванням вищезазначеного, туристично-рекреаційний комплекс регіону можна відобразити як сукупність ресурсної бази регіону, постачальників туристично-рекреаційних та додаткових послуг, забезпечуючої інфраструктури, матеріально-технічної бази, споживачів туристично-рекреаційного продукту та державних органів, що здійснюють регуляторний та контролюючий уплив (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Компонентний склад туристично-рекреаційного комплексу регіону

З урахуванням особливостей туристично-рекреаційного продукту

доцільною є наступна класифікація туристично-рекреаційних ресурсів:

1. Природні туристично-рекреаційні ресурси: клімат, природні ландшафти, об'єкти та явища живої та неживої природи, які частково або в повному обсязі споживаються в процесі туристично-рекреаційної діяльності, або забезпечують необхідні для туристично-рекреаційної діяльності властивості.

2. Історико-етнічні туристично-рекреаційні ресурси (археологічні, історичні, етнографічні, лінгвістичні, культурні), що об’єднують сукупність створених у процесі історичного розвитку даного регіону пам’ятників матеріальної, духовної та етнічної культури, які виступають об’єктами туристично-рекреаційної діяльності.

3. Супутні туристично-рекреаційні ресурси, які споживаються в процесі надання туристично-рекреаційних послуг.

Застосовується й інший варіант класифікації туристично-рекреаційних ресурсів: 1) земля, водні, лісові та інші рекреаційно-туристичні природні ресурси; 2) капітал (фінансові ресурси); 3) людські (трудові) ресурси;

4) підприємницька сфера, підприємницькі ідеї; 5) інновації; 6) інформація; 7) знання [19, с. 118].

Виокремлюють природні, історико-культурні та соціально-економічні туристично-рекреаційні ресурси (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Класифікація туристично-рекреаційних ресурсів регіону

Забезпечуюча інфраструктура в туристично-рекреаційному комплексі у сучасній науковій літературі подається за двома наступними напрямами: сукупність організаційно-правових форм, опосередкованих рухом туристично-рекреаційного продукту, актами купівлі-продажу або іншими операціями, пов'язаними з процесами просування туристично-рекреаційного продукту до кінцевого споживача; сукупність інститутів, систем, служб, підприємств, що обслуговують туристичний ринок [20, с. 81].

Забезпечуюча інфраструктура туристично-рекреаційного комплексу складається з трьох частин: інституційної, інформаційної, регламентуючої (рис. 1.4) [21].

Рис. 1.4. Складові забезпечуючої інфраструктури туристично- рекреаційного комплексу

Інституційна інфраструктура формується сукупністю загальних інституцій (транспорт, готелі, банки, страхові компанії, митниці, інвестиційні фонди тощо) і спеціалізованих інституцій (туристичні фірми, туристичні агентства, туристичні оператори, рекламні підприємства, спеціалізовані страхові компанії, служби маркетингу тощо). Так, на думку Т.М. Бець та Б. Р. Брунець розвиток туристично-рекреаційного комплексу є можливим за умови формування стійких взаємозв'язків між усіма фінансово-економічними,

соціальними та державними органами управління та службами, в основі діяльності яких лежать об'єктивні системно-функціональні, синергетичні, еволюційні та сучасні управлінські зв'язки [22, с. 8].

Протягом останніх років у розвитку туристично-рекреаційного комплексу зростає роль інформаційної інфраструктури – сукупності різноманітних інформаційних (автоматизованих) систем, інформаційних ресурсів, телекомунікаційних мереж і каналів передачі даних, засобів комунікацій та управління інформаційними потоками, а також організаційно-технічних структур, механізмів, що забезпечують їх функціонування [26].

О. Волох визначає інформаційну інфраструктуру як «…сукупність територіально розподілених інформаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем, телекомунікаційних мереж, мереж поштового зв'язку, організаційних структур, нормативно-правових механізмів, що забезпечують її ефективне функціонування та управління нею» [27].

Інформаційна інфраструктура пов'язана з використанням засобів розповсюдження інформації (Інтернет, засоби масової інформації); інформаційним та рекламним бізнесом; інформаційно-туристичним ресурсом.

Регламентуюча інфраструктура – це сукупність нормативно-правових актів, які визначають та регулюють відносини в межах туристично-рекреаційного комплексу. Регламентуюча інфраструктура формується на державному та регіональному рівнях.

Матеріально-технічну базу туристично-рекреаційного комплексу утворюють сукупність підприємств, діяльність яких пов'язана зі створенням туристично-рекреаційного продукту. За характером туристично-рекреаційного продукту та механізмом його створення розрізняють лікувально-оздоровчі, туристично-екскурсійні заклади та заклади відпочинку (рис. 1.5).

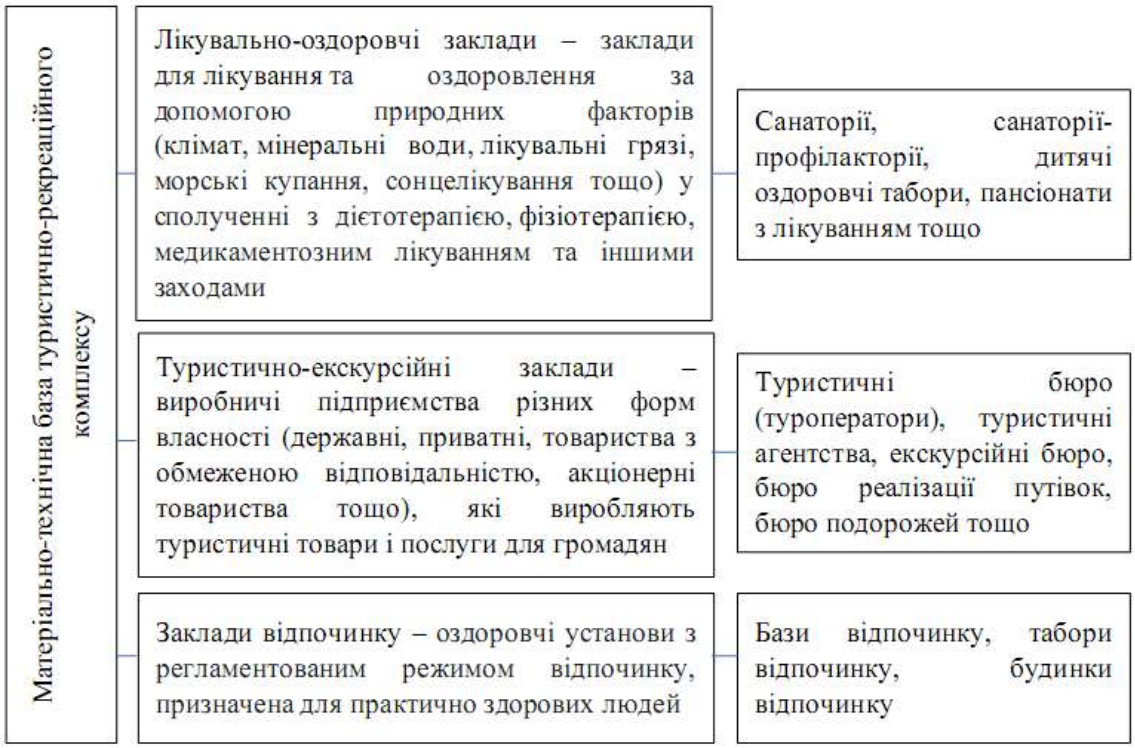

Рис. 1.5. Складові матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу

Окрім того, матеріально-технічна база туристично-рекреаційного комплексу представлена елементами соціальної інфраструктури (культурно-мистецькими, спортивними, медичними тощо); установами та організаціями, діяльність яких пов’язана з управлінням та регулюванням туристично-рекреаційною діяльністю регіону; транспортними організаціями; закладами освіти, діяльність яких пов’язано з підготовкою фахівців для даної сфери; інформаційними та рекламними службами; підприємствами з виробництва та продажу товарів туристично-рекреаційного попиту.

Наступним компонентом туристично-рекреаційного комплексу є постачальники туристично-рекреаційних послуг – спеціалізовані туристичні підприємства (туристичні бюро (туроператори), туристичні агентства), спеціалізовані рекреаційні (санаторно-курортні та туристично-оздоровчі) підприємства; домогосподарства (суб’єкти сільського та зеленого туризму); підприємства, які мають високодиверсифіковану структуру видів виробничо-господарської діяльності, одним з яких є рекреація; підприємства природно-

ресурсного сектору, в постійному та тимчасовому користуванні яких перебувають природно-ресурсні активи, що відзначаються рекреаційною цінністю [29].

До споживачів туристично-рекреаційного продукту відносять дві категорії споживачів: рекреанти та туристи. Рекреант – особа, яка відновлює у визначених згідно із законодавством місцях природно-заповідних територій та об'єктів свої розумові, духовні і фізичні сили [30]. Відповідно до Закону України «Про туризм»: «…турист – особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін» [31].

Органи державного та регіонального управління, як компоненти туристично-рекреаційного комплексу, відіграють дуже вагому роль у його розвитку. Державна підтримка розвитку туристично-рекреаційного комплексу здійснюється такими способами:

- розробка та впровадження цільових програм розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону;
- формування фінансових ресурсів для виконання цільових програм у регіонах;
- створення мережі інформаційно-консультативних центрів, щодо інформаційної підтримки споживачів туристично-рекреаційного продукту;
- фінансова підтримка наукових розробок, спрямованих на розвиток туристично-рекреаційного комплексу у вигляді грантів, субсидій та інвестицій.

У міждержавних і національних системах управління туристичною діяльністю продовжують проходити інноваційні процеси; здійснюється освоєння та застосування нових технологій (електронна торгівля, створення віртуальних туристичних фірм); удосконалюються форми маркетингу і створення туристичного продукту.

На початковому етапі розвитку туристично-рекреаційного комплексу доцільним є формування інтеграційної взаємодії не лише господарюючих суб'єктів, але й інноваційних формувань, суб'єктів інноваційної інфраструктури, наукових і освітніх установ у сфері наукових досліджень, розробок і реалізації інноваційних проєктів, підготовки висококваліфікованих кадрів для забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу.

1.2 Управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону

Забезпечення розвитку та формування ефективної системи управління туристично-рекреаційним комплексом регіону має велике економічне та соціальне значення для самої держави та її регіонів, оскільки сприяє створенню нових робочих місць, розвитку економіки регіону, дозволяє більш ефективно використовувати наявні туристично-рекреаційні ресурси, створювати та розвивати існуючі проєкти туристично-рекреаційної інфраструктури.

Основною метою формування системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону є забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку регіону (окремої його території) шляхом узгодження діяльності всіх економічних суб'єктів, які пов'язані зі створенням, просуванням та споживанням туристично-рекреаційного продукту.

Для окреслення принципів системного підходу до управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу необхідно виділити основні рівні систем у даній сфері. Під рівнями систем управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу розуміють упорядковані структури організаційно-управлінської, виконавчої, науково-інноваційної діяльності, спрямовані на удосконалення та розвиток туристично-рекреаційного комплексу.

У ході проведеного дослідження вважаємо доцільним розглянути основні рівні системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу (рис. 1.6).

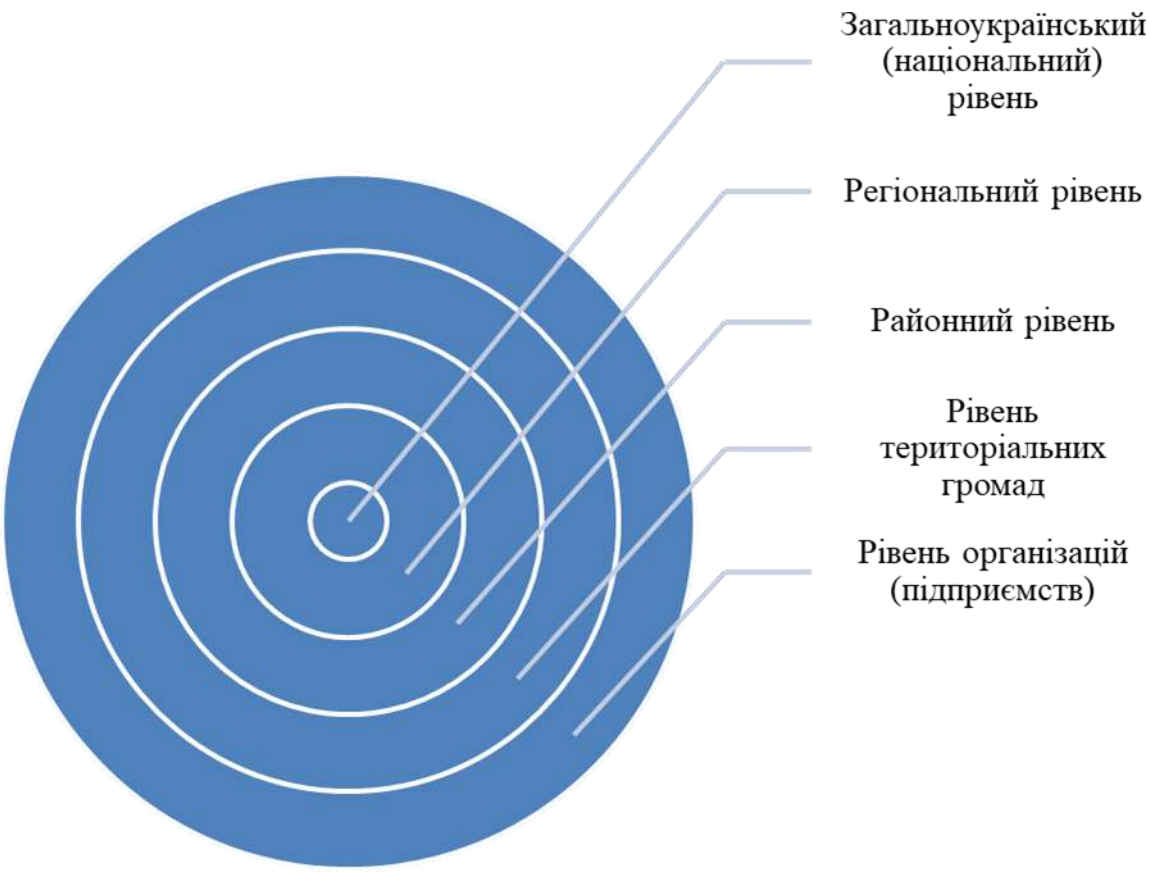

Рис. 1.6. Рівні систем управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу

Першим рівнем системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу є загальноукраїнський (національний) рівень. Туристично-рекреаційний комплекс функціонує як міжгалузевий комплекс завдяки налагодженим зв'язкам з державними службами та державними структурами [31].

Зокрема, необхідно відмітити зв'язок з: правовими структурами, що охоплюють нормативну та законодавчу базу, консульську та митну службу; фінансово-економічними структурами, які включають системи оподаткування та страхування, інші фінансові відносини; освітніми структурами, які, в свою чергу, забезпечують наукові дослідження, а також підготовку кадрів для підприємств туристично-рекреаційного комплексу. Державна підтримка полягає в стимулюванні потреби споживачів у туристично-рекреаційних послугах. Проявом ефективності державної політики щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу є його прибутковість, а також його

внесок в національну економіку.

На загальноукраїнському (національному) рівні системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу реалізується:

- впровадження нормативно-правових програм, метою яких виступає підвищення рівня характеристик конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу та задоволення потреб споживачів якісним туристично-рекреаційним продуктом;
- формулювання основних задач, спрямованих на забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу;
- забезпечення просування туристично-рекреаційного продукту України на міжнародному та регіональному туристичних ринках [22].

Другим рівнем системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу є регіональний рівень.

Ефективне функціонування туристично-рекреаційного комплексу в регіонах неможливе без регулювання, планування, а також координації дій структур, відповідальних за її розвиток. Це сприяє необхідності розробки комплексного механізму стимулювання туристично-рекреаційної діяльності на регіональному рівні. Виявлені умови розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу є чинниками, що впливають на формування механізму стимулювання. Розглянемо деякі з них:

- дієвий економічний механізм стимулювання регіонального туристично-рекреаційного комплексу передбачає формування системи підтримки органами влади, що включає величезний спектр економічних важелів;
- розробка та реалізація системи моніторингу та оцінки використання туристично-рекреаційного потенціалу;
- розробка цільових регіональних програм розвитку туристично-рекреаційного комплексу, а також створення умов для діяльності, регулювання та контролю підприємств туристично-рекреаційного комплексу.

У ході дослідження було виокремлено основні чинники розвитку системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу на

регіональному рівні:

- наявність історико-культурних та природно-географічних, туристично-рекреаційних ресурсів регіону;
- забезпеченість регіону трудовими ресурсами;
- доступність інформації про наявні види туризму;
- розвиненість туристично-рекреаційної інфраструктури в регіоні;
- наявність транспортної логістики в регіоні;
- регіональне планування та управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу;
- безпека туристів у регіоні.

Третім рівнем системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу є районний рівень. Для вдосконалення та розвитку туристично-рекреаційного комплексу на рівні районних рад та районних державних адміністрацій необхідно вирішувати певні завдання: удосконалювати нормативно-правове регулювання туристично-рекреаційних локальних систем у районах; розвивати й удосконалювати туристично-рекреаційну інфраструктуру (засоби розміщення, індустрія розваг, сфера обслуговування, сфера громадського харчування, транспортне обслуговування тощо); створювати в районах нові пріоритетні туристично-рекреаційні центри; підвищувати якість обслуговування в туристично-рекреаційному комплексі; забезпечити умови для особистої безпеки туристів у районах.

Одним з найбільш важливих завдань районного рівня розвитку туристично-рекреаційного комплексу, з наведених вище, виступає необхідність удосконалення туристично-рекреаційної інфраструктури. Під інфраструктурою в туристично-рекреаційному комплексі мається на увазі сукупність будівель і споруд, комунікаційних та інженерних розв'язок, насамперед інформаційних і комунікаційних систем, транспортної складової, доріг, що забезпечують доступ туристів до ресурсів та їх належне використання в туристично-рекреаційних цілях.

Четвертим рівнем системи управління розвитком туристично-

рекреаційного комплексу є рівень територіальної громади. В умовах підвищення ролі туристично-рекреаційного комплексу в українській економіці відбувається збільшення вкладень територіальних громад у формування туристично- рекреаційної політики, найважливішою ланкою якої виступає туристично- рекреаційна політика органів територіального самоврядування. Управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу на даному рівні є необхідною умовою для реалізації комфортних умов для стабільного формування туристично-рекреаційного комплексу в Україні та подальшого економічного розвитку завдяки конкурентоспроможного туристично-рекреаційного ринку.

Основою фінансової складової рівня територіальних громад у забезпеченні розвитку туристично-рекреаційного комплексу є бюджет територіальної громади, який виступає як певний гарант здійснення туристично-рекреаційної політики в конкретній громаді, реалізації певних завдань територіального управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу.

Політика держави щодо підтримки регіонального розвитку та децентралізації, формування нового адміністративно-територіального устрою на основі об’єднаних територіальних громад (ОТГ), сприяє якісному покращенню життєвого середовища для мешканців громад, створенню реальних умов для всебічного розвитку територій та людських ресурсів, формуванню засад дієвого місцевого самоврядування. Наявність достатніх ресурсів у бюджетах малих населених пунктів, які мають привабливі туристичні об’єкти, дає можливість реалізувати соціальні та інфраструктурні проєкти, створити умови для розвитку підприємництва та залучення інвестицій, що забезпечить значний економічний ефект.

Важливу роль на рівні територіальних громад відіграє розподіл доходів та витрат територіального утворення в ході ведення територіальної політики та управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу. Ключовими елементами цього механізму виступають цінова політика в громаді, податки та

збори, мита, кредитні зобов’язання в туристично-рекреаційному комплексі, завдяки яким можливо продуктивно корегувати процеси виробництва, реалізації, споживання, інноваційної діяльності на території громади, а також рівень доходів населення.

Виконавчі органи влади при розробці проєктів бюджету мають право збільшувати у відповідних межах норми поточних витрат на утримання об'єктів зацікавленості туристів, які знаходяться у власності територіальної громади для реалізації певних цілей; виявляти додаткові можливості пільгового забезпечення, а також витрачати грошові кошти з метою здійснення витрат при наданні підтримки незахищеним верствам населення; в межах наявних фінансових ресурсів організовувати додаткові фонди; консолідувати фінансові ресурси та кошти підприємств туристично-рекреаційного комплексу на партнерській основі.

Унаслідок розмежування існуючої відповідальності за забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу на рівні територіальних громад, на територіальні утворення покладається відповідальність не тільки за вирішення територіальних проблем, але також і за вирішення загальних проблем держави в туристично-рекреаційному комплексі. Необхідно відзначити, що високе зростання відповідальності, яке зазнають територіальні органи влади, супроводжується відповідними перетвореннями в ресурсному розподілі туристично-рекреаційного комплексу.

Організація фондів у територіальних громадах із метою економічного і соціального розвитку, сприяє вдосконаленню та подальшому розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури. Основні статті власних доходів бюджету територіальних громад утворюються за рахунок внесків фізичних і юридичних осіб, а також інших існуючих джерел. Органи влади територіальних громад повинні законодавчо затверджувати рішення щодо створення даних фондів.

.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИМ КОМПЛЕКСОМ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Аналіз туристичного потенціалу Кіровоградської області

Кіровоградщина – розташована з межиріччі Дніпра і Південного Бугу. На Кіровоградщині – 21 район, 291 сільрада, 12 міст, 26 селищ міського типу. Природа. Кіровоградщина розташована в південній частині Придніпровської височини. Поверхня її рівнинна, розчленована долинами річок, ярами та балками.

Область має вигідне розташування – центр України. Має розвинену транспортну мережу – залізничну та автомобільну. Відстань до Києва автошляхами – 300 км, залізницею – 392 км. Експлуатаційна довжина залізниць загального користування – 888 км. Вони пов'язують найважливіші промислові та сільськогосподарські райони Півдня із Південним Заходом та Центром України. Загальна протяжність автомобільних шляхів державного значення – 732,1 км.

На території області налічується майже 300 родовищ корисних копалин, із яких 270 враховано державним балансом України. Мінерально-сировинна база області на 58,2% складається із сировини для виробництва будівельних матеріалів, на 26,3% - руд чорних, кольорових та рідкісних металів, а також запасів прісних та мінеральних вод, 15,5% загальних запасів надр складають паливно- енергетичні корисні копалини.

На Кіровоградщині виявлено 44 найпривабливіших туристичнорекреаційних об’єктів, проаналізовано інтелектуальний потенціал та складена легенда до картосхеми з геопросторовим їх розміщенням. На картосхемі всі об’єкти позначені порядковими номерами, які ідентичні номерам в легенді [1-6].

Якщо звернутися до культурної спадщини Кіровоградщини, слід зазначити, що станом на сьогодні на території області державою обліковується та охороняється 5623 об'єкти культурної спадщини (24 – національного та 5599 – місцевого значення). З них 2574 об'єктів археології, 2161 – історії, 857 – архітектури та містобудування, 26 – монументального мистецтва та 8 – садово-паркового мистецтва. Культурний потенціал області, безсумнівно, вражає, однак проблема у тому, що переважна більшість пам'яток і досі залишаються непаспортизованими – а отже, їх «анімація» та актуалізація, розвиток як туристичних й інвестиційно привабливих об'єктів не відповідає потребам сьогодення або взагалі не розглядається. Зведена таблиця об'єктів культурної спадщини Кіровоградщини з огляду на новий адміністративний поділ виглядає таким чином:

Таблиця 2.1

Зведена таблиця об'єктів культурної спадщини Кіровоградщини

Район, населений пункт	**Кількість пам'яток**
Пам'ятки містобудування та архітектури національного значення	
м. Кропивницький	15
м. Новомиргород, Новоукраїнський р-н	1
с. Розумівка, Олександрівський р-н	1
Пам'ятки містобудування та архітектури місцевого значення	
м. Кропивницький, Кропивницький р-н	550
Голованівський р-н	39
Кропивницький р-н	79
Новоукраїнський р-н	35
Олександрійський р-н	30
м. Олександрія, Олександрійський р-н	106
Пам'ятки садово-паркового мистецтва національного значення	
Дендропарк «Веселі Боковеньки» Кропивницького р-ну	1
Онуфріївський дендропарк Олександрійського р-ну	1
Парк «Хутір Надія» Кропивницького р-ну	1
Пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	
Голованівський р-н	1
Кропивницький р-н	4

Звернувшись до «Стратегії розвитку Кіровоградської області на 2021–2027 роки», затвердженої рішенням облради від 12 березня 2020 р. (№ 743) [166], бачимо, що область володіє багатими природними та історико-культурними ресурсами, які визначають культурний й туристично-рекреаційний потенціал регіону.

За групами значно переважають культурно-історичні ресурси, природні та природо заповідні займають другу позицію. Найменше туристичних ресурсів ідейно-тематичного спрямування (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Пам'ятки та об'єкти культурної спадщини Кіровоградської області

Об’єкт	Кількість
Пам'ятки та об'єкти археології	2574
Пам'ятки та об'єкти історії	2161
Пам'ятки монументального мистецтва	27
Пам'ятки і об'єкти архітектури та містобудування	857
Пам'ятки садово-паркового мистецтва та заповідники	5
Загальна кількість	5624

Вищезгадана кількість пам’яток і об’єктів культурної спадщини є досить непоганим показником, проте вже на цьому етапі ми стикаємося з проблемою їхньої паспортизації. Відповідно до останніх оприлюднених даних станом на 1 жовтня 2019 р. «загальна кількість паспортизованих пам’яток культурної спадщини області становить 374 одиниці, або 6,7 % (2016 рік — 3,8 %), від загальної кількості об’єктів культурної спадщини» (На Кіровоградщині паспортизували, 2019). У більшості районів цей показник не перевищує 5 % від загальної кількості об’єктів культурної спадщини. Дещо кращі показники у Новоукраїнському районі (35,2 %), м. Кропивницькому (24,4 %), Дмитрівській сільській раді Знам’янського району і Первозванівській сільській раді Кропивницького району (13,6 %), у Помічнянській міській раді Добровеличківського району (10 %). Повністю паспортизовані об’єкти у Попельнастівській сільській раді Олександрійського району та Соколівській

сільській раді Кропивницького району. Основна проблема — відсутність належного фінансування.

Водночас станом на 2020 р. в області нарахували 210 екскурсійно-туристичних маршрутів, стежок спортивно-оздоровчого, етнографічного (фестивального, подієвого), культурно-пізнавального та інших видів туризму. Враховуючи екологічно чисті умови, все більшої популярності на Кіровоградщині набуває «зелений туризм». 45 садиб у 17 районах пропонують сімейний відпочинок, комфортне проживання, народну кухню на базі екологічно чистих продуктів. Серед іншого: дендропарк «Веселі Боковеньки», заснований у 1893 р., заповідник- музей «Хутір Надія» поблизу с. Миколаївка, зелена садиба «Гайдамацька Січ», бази відпочинку «На гачок» і «Хвиля», урочище Монастирище, яке порівнюють зі Стоунхенджем.

Тут ми знову наштовхуємось на проблеми, пов’язані з актуалізацією спадщини, серед яких незадовільний стан автомобільних доріг й нерозвиненість об’єктів рекреаційно-туристичної інфраструктури, зокрема готельного господарства, їх невідповідність сучасним міжнародним вимогам. На додачу, і це стосується не лише Кіровоградщини, слід врахувати відсутність політичної стабільності й погіршення соціальної ситуації у зв’язку з війною, відсутність «профільного закону», державних і регіональних програм підтримки розвитку зеленого туризму, низький рівень розвитку інфраструктури ринку послуг, інформатизації і популяризації серед населення європейських країн і обмежений обсяг фінансового, консалтингового та інформаційно-маркетингового забезпечення тощо.

Тому особливо важливо в межах актуалізації культурної спадщини Кіровоградської області звернути увагу на нормативно-законодавчу базу та удосконалення правового забезпечення розвитку рекреаційних територій, впровадження комплексного управління та удосконалення маркетингової політики у цій сфері, а також створення пільгових умов для юридичних і фізичних осіб, котрі займаються зеленим туризмом.

Чимало архітектурних й інфраструктурних об’єктів Кіровоградщини, зокрема Кіровоградська обласна бібліотека для юнацтва ім. Є. Маланюка, Художньо-меморіальний музей О.О. Осмьоркіна у м. Кропивницькому, Кіровоградський обласний краєзнавчий музей, Кіровоградський академічний обласний український музично-драматичний театр імені М.Л. Кропивницького, Велика Перспективна вулиця у м. Кропивницькому, Кіровоградський обласний художній музей, лікарня у Новомиргороді, побудована меценаткою Г. Дмитрян, усипальниця Раєвських у с. Розумівка Олександрівського району та ін., потребують належної уваги, реставрації та ревіталізації задля кращої інтеграції у новітній соціокультурний простір регіону. Їх функціонування за підтримки держави та об’єднаних територіальних громад в інноваційних спільних проєктах розширить межі їхньої культурної участі та дасть змогу швидко реагувати на потреби місцевої спільноти та виконувати функцію модератора соціокультурного діалогу.

Щодо актуалізації культурних об’єктів області в сучасних умовах, то важливо застосувати різні методики їх оцінки (просторовий аналіз розміщення об’єктів культурної спадщини на основі показників кількості та щільності; ранжування за їхнім місцем у світовій та українській культурі на підставі комплек- сного аналізу системи чинників; за інформативністю, пізнавальною цінністю та атрактивністю (видовищністю); контент-аналіз). Чимало методик оцінки було застосовано щодо культурної спадщини багатьох регіонів України, проте Кіровоградщина у цьому плані поки що залишається неопрацьованою, що не лише не сприяє розробці та реалізації регіональної моделі у культурній політиці та прийняттю відповідних ефективних управлінських рі- шень на різних рівнях, але стоїть на заваді застосовуванню сучасних наукових підходів та інноваційних технологій задля використання культурної спадщини області, підвищення її інвестиційної привабливості, зокрема в аспекті культурного туризму (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Інші об’єкти інфраструктури туризму Кіровоградської області

Види об’єкту інфраструктури	Кількість
Екскурсійно-туристичні маршрути	210
Садиби сільського "зеленого" туризму	45
Сільська садиба	9
Санаторії	3
Бази та інші заклади відпочинку	13
Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку	489

В межах практики креативних індустрій та популяризації культурної спадщини Кіровоградської області проводяться наступні заходи:

– виставки-ярмарки: виставка-ярмарок в БК ім. Компанійця «Кіровоградщина. Туризм-2021»; участь Новомиргородського району в VII Всеукраїнській виставці-ярмарку «Українське село запрошує» в Пирогові Київської областіта ін.;

– музейно-туристичні фестивалі: практика проведення Центрально-Українських музейно-туристичних фестивалів, особливо V, на якому Маловисківський район презентував кращі туристичні маршрути — «Церквами Маловисківщини», злинські «Каскади» та зелену садибу «Миролюбівська» (13 травня, 2017); огляд традицій фестивального туризму в краї;

– спортивно-туристичні заходи: у лісовому масиві поблизу с. Звенигородка відбулися змагання зі спортивного туризму, присвячені Всесвітньому дню туризму; відкритий кубок з велосипедного туризму туристично-краєзнавчого клубу «Чорнолісся» в м. Знам’янка; участь команди Добровеличківського району в обласних змаганнях зі спортивного туризму, присвячених 50-річчю розвитку спортивного орієнтування на території України та ін.;

– форуми: інтерактивний форум на базі Казавчина на Гайворонщині для обговорення різних туристичних моделей розвитку територій тощо.

Орієнтація на підтримку цілісності природної та культурно-екологічної унікальності Кіровоградщини, на послідовну реалізацію програм культурного

розвитку її міст, селищ і сіл, з їхнім етнокультурним багатством і інноваційним простором, вписаним у матрицю екологічного світосприйняття місцевих мешканців, враховуючи сучасний стан, є пріоритетним напрямом регіональної культурної політики.

Тому стратегія розвитку області трактується нами як процес включення технологічної, комунікаційної та соціально-організаційної інфраструктур у регіональний соціокультурний простір, що дає змогу вважати її інтегративною. Вироблення такої стратегії пов'язано, зокрема, з розв'язанням проблеми «тиску» традицій на впровадження інновацій за допомогою інтенсивних модернізаційних трансформацій середовища, що загострює соціокультурні суперечності. Для цього потрібно відмовитися від недиференційованого підходу до традиції, як чогось сакрального і непорушного, та перейти до її трактування як механізму дії, що забезпечує акумуляцію, передачу та актуалізацію культури. Це дає змогу культурній традиції охопити весь комплекс культурної спадщини та культурних цінностей, що визнаються регіональною спільнотою важливими, і які вона бажає зберегти та розвивати надалі як основу своєї етнокультурної ідентичності.

У цих умовах одним зі стратегічних напрямів регіональної культурної політики є не лише збереження історико-культурного середовища Кіровоградщини, ядром якої є різноманітна культурна спадщина, але і її активне використання як ресурс розвитку локальних територій. З огляду на це цілком доречними постають заклики щодо необхідності побудови планування місцевого та регіонального розвитку на «розумінні культурних ресурсів як сукупності економічних активів, культурного капіталу регіону», сприйнятті культурних індустрійяк ефективного механізму соціально-економічного поступу, а також можливості підвищення якості життя та розв'язання різних соціальних проблем в місті чи області.

Зауважимо, що 16 листопада 2021 р. понад 500 фахівців обласних центрів народної творчості, управлінь і департаментів культури та відділів

культури об’єднаних територіальних громад із 16 областей взяли участь в онлайн-воркшопах «Культурна спадщина. Збереження та популяризація в умовах об’єднаних територіальних громад (ОТГ)» і зійшлися на тому, що культурна спадщина наразі виступає не лише проявом регіональної та локальної культурної ідентичності, але й важливою складовою міжнародного іміджу України, що потребує вироблення нових підходів до культурного розвитку громад через її потенціал. Загалом подібна тенденція відповідає плановому підходу до збереження культурного генофонду людства й кожної окремої країни в межах ООН, переорієнтації культурної політики багатьох країн з моделі асиміляції, з її відмовою від культурних традицій та цінностей, на мультикультурну модель.

2.2 Потенціал історико-культурної спадщини регіону

До початку військових дій (до 24 лютого 2022 р.) в Україні в цілому починав формуватися досить сприятливий клімат для розвитку туризму та нових інвестицій, відкривалися нові іноземні туристичні потоки та популярнішим ставав внутрішній туризм. Розмаїття природно-кліматичних зон та унікальна культурна спадщина здебільш позитивно впливають на інвестиційну привабливість туристичного потенціалу України, при цьому на низькому рівні розвитку залишаються об’єкти та підприємства, які відповідають за прийом, розміщення та рекреацію відвідувачів.

Один з найперспективніших напрямів актуалізації спадщини Кіровоградщини, – сільський «зелений» туризм, – то, як зауважує І. Трохименко, область має достатньо туристично привабливих місць, а власники об’єктів докладають чимало зусиль, щоб розвивати цей напрям (удосконалюють і оновлюють інфраструктуру, пропонують послуги різноманітної тематики та напрямків, вкладають чимало коштів для покращення сервісу тощо). Попри те, що майже всі господарства зеленого туризму пов’язані з водними артеріями та лісовими масивами, велосипедними,

пішими, кінно-верховими маршрутами, а також сплавами на човнах і байдарках по річках, важливо, що в ході цього паралельно відбувається ознайомлення туристів з історичними місцями та видатними місцями козацької слави, пам'ятками архітектури та археології, з видами народно-прикладного мистецтва рідного краю [17, с. 164].

Незважаючи на це, залишається чимало проблем в цій галузі: погане сполучення через жахливі дороги у сільській місцевості, а відтак – конкуренція з боку сусідніх регіонів з кращою інфраструктурою; все ще досить низький рівень надання послуг, якості та комфорту, необхідних для задоволення потреб своїх та іноземних туристів; нестача комплексних туристичних пропозицій, орієнтованих на новий тип туриста; недостатнє методичне забезпечення; низький рівень маркетингу та відсутність рекламної стратегії; відсутність належного правового забезпечення розвитку галузі на регіональному рівні; відсутність цілеспрямованої діяльності та ін. [14, с. 98–99].

До цього додаються ще дві проблеми. По-перше, брак фінансування. Так, впродовж 2010–2013 рр. на Кіровоградщини реалізовувалися програми розвитку та будівництва «Сільського зеленого туризму» поруч з об'єктами відвідування туристами (створення місць харчування, тимчасового розміщення, ремонт автошляхів тощо) у Долинському, Новомиргородському, Знам'янському, Голованівському, Олександрійському, Компаніївському, Новоукраїнському та Петрівському районах, а також містах Кропивницький, Олександрія, Знам'янка та Світловодськ. Але у 2013 р. більшість проєктів призупинилися у зв'язку з нестачею фінансування [17]. Хоча врешті вдалося довести до кінця кілька з них: відродження рекреаційних зон на території Онуфріївського парку (смт. Онуфріївка); створення Центру розвитку зеленого туризму «Степограй» (с. Карбівка, Новоукраїнського р-ну); облаштування території ландшафтного заказника «Велика і Мала скелі» (с. Протопопівка, Олександрійського р-ну).

По-друге, наявність комплексу екологічних проблем і викликів:

− на міжнародному рівні – відсутність міжнародних інвестицій в галузі переробки та утилізації твердих побутових відходів;

− загальнодержавного значення – забруднення атмосфери, водних ресурсів та навколишнього природного середовища, необхідність створення загальнодержавної комплексної системи моніторингу стану цього середовища, виснаження і деградація землі через недотримання сівозмін сільськими господарствами, а також відсутність сучасних механізмів заповідання територій в умовах безконтрольного використання земель і відсутності вільних територій;

− місцевого значення – відсутність Регіонального плану управління відходами, як і сучасних полігонів твердих побутових відходів в населених пунктах області або заводів з їх переробки, а також перевищення гранично допустимих концентрацій по пилу у повітрі, зокрема, в м. Кропивницький та Олександрія;

− які не вимагають залучення вагомих матеріальних (фінансових) ресурсів – паспортизація місць видалення твердих побутових відходів, створення обласної електронної системи моніторингу, будівництво нових або реконструкція наявних очисних споруд, покращення стану поводження з твердими побутовими відходами, рекультивація сміттєзвалищ, екологічне виховання населення регіону тощо [11, с. 114–115].

Звертаючись до медіапростору Кіровоградщини, можна помітити, що за своїм об’ємом і динамікою, як, власне, й частотою висвітлення проблематики збереження культурної спадщини, він поступається іншим, більшим регіональним медіа, проте поступово продовжує розвиватися, набуваючи нових масштабів, і відіграє дуже важливу роль у житті людей своєї області.

Враховуючи сучасний стан й порівнюючи ступінь реалізації інноваційних проєктів інтеграції культурної спадщини в інших українських регіонах, потрібно зауважити, що Кіровоградська область все ще залишається слабко розкритою в плані залучення об’єктів культурної спадщини до різних проєктів соціокультурного розвитку територій. На заваді цьому низка

проблем, які потребують нагального вирішення: повільна паспортизація об’єктів, брак фінансування, незадовільний стан автомобільних доріг, нерозвиненість об’єктів рекреаційно-туристичної інфраструктури, погіршення соціальної ситуації через війну, низький рівень розвитку інфраструктури ринку послуг, інформатизації і популяризації серед населення європейських країн, відсутність результатів оцінювання історико- культурного потенціалу області, проєктно-програмного (враховуючи креативні кластери) супроводу та науково-методичного обґрунтування модернізації культурної спадщини тощо. Без цього актуалізація та «ревіталізація» багатої культурної спадщини Кіровоградщини у новітніх умовах – майже безперспективна.

Таблиця 2.4

Туристичні потоки Кіровоградської області

Роки	Загальна кількість туристів, які обслуговувались вобласті	Загальна кількість осіб		
		іноземні туристи	Українці, які обслуговувались за кордоном	внутрішні туристи
2000	36872	1064	1681	34127
2010	19224	535	5201	13488
2011	27012	358	6474	20180
2014	8484	3	5212	3269
2017	8436	–	6950	1486
2021	8898	–	5468	3431

Якщо ж говорити про найпривабливіші об’єкти Кіровоградщини та їхнє геопросторове розміщення, що, власне, й утворюють історико- культурний, туристичний потенціал регіону, то спробуємо їх систематизувати у вигляді таблиці (Додаток А).

Невід’ємною складовою історико-культурного потенціалу регіону також є туристично-екскурсійні маршрути загальнодержавного та місцевого значення: Заповідник-музей І. К. Тобілевича (Карпенка-Карого) Хутір Надія; «Раєвські – династія героїв»; «Природа Кіровоградщини» (дендропарк «Веселі Боковеньки», «Чорноліський заказник», «Онуфріївський парк»); Ландшафтний заказник «Монастирище»; Музейно-природний заповідник «Тобілевичі» (с.

Арсенівка Новоукраїнського району); «Золотими стежками Ексампею»; Урочище «Каскади».

Однією з візитівок Кіровоградщини і досі залишається дендропарк «Веселі Боковеньки», розташований у межах Долинщини. Будучи заснованою у 1893 р., ця пам'ятка садово-паркового мистецтва є прикрасою степового краю, котру вирізняє її композиційна вісь – балка Скотувата та річка Боковенька, на основі яких створена система мальовничих ставків.

Вивчаючи питання класифікації та просторового розподілу туристичних ресурсів Кіровоградщини, В. Вовк зазначає, що загалом область має невелику кількість археологічних (близько 30), сакральних (15), подієвих (близько 10) та біосоціальних (10) ресурсів. Перевага на боці культурно- історичних ресурсів, тоді як другу позицію посідають природні та природно заповідні, а вже потім йдуть ідейно-тематичного спрямування, яких найменше.

Усе розмаїття причин, що призводять до складної ситуації в процесі розвиткутуризму Кіровоградської області, можна звести до чотирьох груп: об'єктивні (ті, щоіснують незалежно від управлінських зусиль і майже не можуть бути усунені діямичиновників), дослідницькі (породжені недостатньою вивченістю краю), управлінські (зумовлені неефективними діями чиновників як загальнодержавного так і місцевогорівня), комплексні (породжені низкою різнорідних причин, у тому числі, й згаданихраніше).

Головною з б'єктивних причин, що ускладнюють туристичне освоєнняКіровоградської області є мала насиченість регіону атрактивними об'єктами природи і культури, чи принаймні тими із них які традиційно відносять до цієїкатегорії: палаци, фортеці, монументи, гірські масиви, морські узбережжя, печери тощо.

Ця теза є наскільки загальновизнаною і усталеною, що у купі з іншими аргументамичасто є достатньою підставою для виправдання незадовільного стану розвиткутуристичної галузі в області та формування думки про безперспективність такихзусиль загалом. При цім не береться до уваги низка інших негативних обставин,виправлення яких є цілком можливим.

Першочергово, мова йде про проблеми дослідницького характеру, наведені далі. Відсутність зведеного інвентаризаційного переліку туристичних об’єктів території Кіровоградської області та елементів її туристичної інфраструктури, до якогоб увійшли усі атракції краю, цікаві потенційним споживачам: архітектурні споруди,природні об’єкти, монументи, меморіали, заповідні території, археологічні та історичніпам’ятки, храми, місця визначних подій тощо. З іншого – елементи туристичноїінфраструктури: інформаційні центри, готелі, гостели, гест-хауси, кемпінги, ресторани,кав’ярні, туристичні агенції, книгарні, музеї, театри, санаторії, центри прокатуспорядження, точки продажу сувенірів тощо.

Відтак, усі учасники туристичного руху(від пересічного туриста до чиновника відповідного відомства) не володіютьнеобхідною інформацією для належної організації функціонування галузі.

Неповноцінність наявних інвентаризаційних списків туристичних об’єктів області та елементів її туристичної інфраструктури, що перебувають у службовому чипобутовому використанні, поза якими дотепер перебуває багато потенційноприваблив их компонентів (руїни водяних млинів, річкові пороги, місцеві архітектурніспоруди, скелі, кар'єри та інші промислові об’єкти, кургани та інші пам’ятки археології тощо). Відтак, можливості їх залучення до роботи галузі є вкрай обмеженими.

Топонімічна неозначеність території Кіровоградської області та її складових. Ефективна організація потоку туристів у тому чи іншому напрямку, можлива за умовичіткого розуміння людьми специфіки місцевості, до якої вони прямують. Як правило, цебезпосередньо пов’язано з тією чи іншою назвою, що її означує. Територія, навіть здостатньою кількістю цікавих туристичних об’єктів, але при цьому не узагальненатопонімом, так би мовити «розчиняється» на загальному тлі, і відповідно програєконкуренцію більш увиразненим місцевостям. Дотепер остаточно не вирішенапроблема найбільш точного окреслення простору, на тлі якого розміщенаКіровоградська область вцілому. Варіанти, що побутують (Кіровоградщина,Кропивниччина,

Центральна Україна, Придніпров’я, Дніпровсько-Бузьке межиріччя,Височинне Поінгулля та ін.) з різних причин є або неприйнятними, або ще не отримализагального визнання і ужитку.

Ще складніша ситуація з регіональними відмінностями у межах області. Точно топонімічно означити деякі її частини дотепер складно. Більш-менш реалістично виглядають перспективи уведення до широкого ужитку топонімівдля означення територій уздовж деяких великих рік (Середнє Побужжя, ВисочиннеПоінгулля) та деяких інших місцевостей (Придніпровське Чорнолісся, Східне Поділля,Центральноукраїнська височина). Визначення ж адекватного найменування для багатьох інших територій, виглядає проблематичним і потребує серйозної фахової дискусії.

Недосконаліть регіональних схем туристичного районування території Кіровоградської області, що часто не враховують реальних природних і культурних відмінностей її складових, натомість прив’язуються до адміністративних меж. Це явно перешкоджає ефективному туристичному освоєнню краю, особливо в царині брендингу місцевостей. Який асоціативний ряд виникає в свідомості пересічного споживача туристичного продукту при ознайомленні з туристичними районами накшталт «Бобринеччина», «Компаніївщина» та ін.? Як ефективно перетворити такі одиниці у набір брендів? Зробити ж це з «Поінгуллям», «Побужжям», «Придніпров’ям»чи «Чорноліссям» явно легше.

Збідненість топонімічного поля Кіровоградської області та її складових, дляякого властива неозначеність багатьох об’єктів на кшталт балок, лісів, курганів і навітьрічок. Це першочергово ускладнює навігацію теренами області, складання описів краю,а відтак – ускладнює дослідження і збереження цінних об’єктів. Як швидко зреагуватиспеціальним службам на порушення природоохоронного законодавства, якщо заявникне може точно означити місце де було зафіксовано вирубку лісу, пожежу, знищеннярідкісних рослин чи незаконну забудову?

Нестача картографічних творів туристичного змісту про ресурси Кіровоградської області. При тому, що карти є цілком очевидною умовою ефективногофункціонування туристичної галузі будь-якого регіону, дотепер характеристикапринад Кіровоградської області відбувається переважно у текстовій формі (або увигляді нечисленних карт занадто дрібних масштабів). Це явно ускладнюєзнаходження необхідних об'єктів для їх відвідин та збереження.

Як позитивну тенденцію, у цьому поступі, слід відзначити публікацію останнім часом комплексних туристично-краєзнавчих карт-схем «Середнє Побужжя і його принади»[11] та «Височинне Поінгулля і його цікаві місця» [12] виконаних у масштабі 1 : 100000.

Нестача та якість поліграфічної продукції туристичного змісту про ресурси Кіровоградської області є менш гострою ніж вже згадані проблеми, проте залишаєтьсяактуальною. Натепер краєзнавцями регіону напрацьовано доволі значний обсягматеріалів про природу, історію, археологію, культуру та господарство області. Як правило, вони оприлюднені у формі книг, буклетів, листівок, статей у періодичних виданнях. При цім, загальною тенденцією, що їм властива є невеликі тиражі, високаціна цих праць та обмежена кількість точок розповсюдження. Нерідко на ринку поліграфічної продукції області трапляються роботи виконані на незадовільномуфаховому рівні чи такі, що містять ознаки маніпулювання історичними фактами.

Іншою проблемою є нерівномірна представленість різних частин області у тематичній туристичній поліграфічній продукції, в якій домінує інформація про обласний центртоді як інші частини краю рідше стають об'єктом уваги. Окремий блок проблем туристичного освоєнні Кіровоградської області становлять проблеми управлінські. Керівництво розвитком туристичної галузі в області здійснюється низкою інституцій, головною з поміж яких є Департамент культури, туризму та культурної спадщини при Обласній державній адміністрації. Прицім, як видно з «Положення про департамент культури, туризму та культурної спадщини Кіровоградської обласної

державної адміністрації (затвердженорозпорядженням голови облдержадміністрації від 14 листопада 2013 року №549 р)», туризм є далеко не пріоритетним напрямком його діяльності, а основними завданнями департаменту визначаються питання зі сфери культури [13]:

- забезпечення реалізаціїдержавної політики в галузі культури, мистецтв, культурної спадщини та туризму натериторії області;
- забезпечення вільного розвитку культурно-мистецьких процесів;
- сприяння доступності усіх видів культурних послуг і культурної діяльності длякожного громадянина України;
- сприяння загальнонаціональній культурнійконсолідації суспільства, формування цілісного культурно-інформаційного простору, захисту та просування високоякісного різноманітного національного культурного продукту;
- сприяння відродженню та розвитку традицій і культури української нації;
- сприяння збереженню культурної спадщини;
- сприяння захисту прав творчих працівників та їх спілок, соціальному захисту працівників підприємств, установ та організацій у сфері культури, мистецтв та туризму.

Таке периферійне положення серед управлінських пріоритетів надзвичайно уповільнює розвиток цієї сферигосподарства. У структурі департаменту відсутній окремий відділ, що опікувався бвиключно питаннями туризму і така недосконала структура державних інституцій теж не додає оптимізму.

Інша проблема – кадрова. При описаній поліфункціональності структурних підрозділів департаменту, реалізація державної політики у цій царині часто покладається на фахівців без спеціальної освіти, а значить – недостатньої професійної компетенції. Крім того, до управлінських недопрацювань слід віднести малу представленість Кіровоградської області та її складових в інформаційному полі держави; нестачу сучасної туристичної

інфраструктури (готелів, хостелів,кемпінгів, тур. притулків, зелених садиб, інформаційних центрів тощо); небрендованість території Кіровоградської області (хоч періодично такі спроби й здійснювалися). Як наслідок, маємо комплексні проблеми, породжені низкою взаємопов'язаних причин:

- хибні асоціації з територією Кіровоградської області («червоний пояс», «тотально російськомовне населення», «індустріальний край»,«типова радянська територія», «суцільна розораність», «танцювальна столиця» тощо);
- непривабливий імідж області;
- патерналізм населення щодо її туристичних перспектив;
- недотримання законодавства в дотичних до туризму галузях: охороні природи, лісо-та водокористуванні, експлуатації надр тощо.

Навіть при такому широкому спектрі проблем, чи не найголовнішою перешкодою для успішного розвитку туризму в області, вбачається проблема теоретичного ґатунку–відсутність ґрунтовної та адекватної викликам сьогодення концепції розвитку туристичної галузі регіону.

Концепції, що враховувала б специфіку території,сучасний політичний і економічний стан України, природні, економічні таінтелектуальні ресурси області, тенденції розвитку держави, помилки попередніхроків, світовий досвід і звісно, перелічені раніше проблеми. Необхідна концепція, що унеможливлювала б погляд на територію області як на меншовартісне неперспективне утворення; що інтегрувала б область у загальноєвропейський туристичний контекст; концепція, що у якості основного споживача туристичних послуг розглядала б не лише школярів. Власне кажучи, саме намагання розвивати туризм краю на хибних для даного регіону і реалій нинішнього часу теоретичних засадах, породжує більшість згаданих проблем та невтішні підсумкові результати.

Серед основних засадничих принципів, які могли б стати основою нової концепції розвитку туризму в Кіровоградській області, хотілось би зазначити наступні.

Принцип релевантного формування туристичної пропозиції основою якого є розуміння необхідності пропонувати потенційним споживачам туристичних послуг продукт, якого вони самі потребують, а не того, що є в наявності в регіоні у даний час. Іншими словами, не бути подібними на крамниці радянських часів: «пропонувати нете, що є, а те чого хочуть туристи». Раніше, було зазначено, що Кіровоградська область не має на своїй території значної кількості атрактивних об'єктів. Не применшуючи значимості кожного з них, слід визнати – будучи важливими і навіть унікальними для Кіровоградської області, коженіз об'єктів є атракцією виключно місцевого рівня, малоцікавою для широкого загалу. Відтак, для виходу галузі на інший рівень прибутковості, необхідна не лишеексплуатація наявного набору об'єктів, а й створення нових атракцій. Прикладів успішної реалізації цього принципу на практиці, вдосталь: від фінансово успішних Об'єднаних Арабських Еміратів, до деяких українських міст. У першому випадку, замість експлуатації лише «первинних» ресурсів (узбережних ландшафтів Перської затоки, барханів Аравійської пустелі та місцевого етно-колориту), туристичні потоки було спрямовано на експлуатацію споруд категорії «мега» (офісні хмарочоси, готелі,торгівельні центри, мечеті, акваріуми, фонтани, аквапарки, штучні водоспади татехнологічні дива: абсолютно автоматизоване метро, тропічний гірськолижний комплекс, намивні острови тощо). В Україні, цим шляхом рухається Львів, де муніципальна влада не обмежуючись традиційними принадами міста (архітектура XVII-XIX ст), активно споруджує нові туристичні об'єкти (система концепт-кав'ярень,стадіон, аквапарк тощо) та створює численні подієві атракції (книжковий форум, джаз-фестиваль, пивний фестиваль та ін.).

Інший український приклад реалізації означеного принципу – Вінниця, що найбільшого прориву у розвитку туризму зазнала після відходу від експлуатації лише старих ресурсів, натомість створивши нову атракцію фонтан ROSHEN: найбільш відвідуваний і знаний об'єкт регіону. Донедавна, подібним прикладом був стадіон «Донбас-Арена» в Донецьку – атракція

загально державного рівня. Нині, у цьому ж напрямку йде розвиток туристичної галузі в Карпатському регіоні, де в додачу до «чистих» гірських туристичних маршрутів додаються новіатракції: купання в чанах, польоти на дельтапланах, джипінг, катання на конях,рафтинг, численні етно-та ремісничі свята та ін.

Принцип «широкого кола» у процесі формування туристичної пропозиції передбачає розгляд у якості потенційних відвідувачів атракцій регіону представників максимально широкого кола і найбільш бажаного сегменту туристичної маси (фінансово забезпечених, мобільних, освічених мандрівників), а не лише мешканці в області чи жителів сумежних регіонів України. Це передбачає організацію галузі таким чином, щоб найбільшої підтримки зазнавали об’єкти і туристичні райони, що є цікавими не лише місцевим жителям, а й можуть бути привабливими для широкого загалу потенційних відвідувачів (а краще - найбільш заможним з них).

Чи можливо реалізувати такий підхід на теренах Кіровоградської області? Цілком, адже розуміння принципу «широкого кола», дозволило свого часу перетворити у туристичні центри пустельний Лас-Вегас чи не менш бідний природними ресурсами Макао. Переоцінка значимості об’єктів, малоцікавих місцевим мешканцям, але колосально важливих для багатьох людей у світі, дозволило в рази збільшити туристичні потоки жителям Уманічи Меджибожу, що приймають туристів з Нью-Йорка і Тель-Авіву.

Прикладом зі знаком мінус можуть слугувати Одеса чи курортні міста Криму й Північного Причорномор’я,які при значному культурно-історичному потенціалі експлуатують виключно свої природні ресурси, орієнтуючись на внутрішньодержавні туристичні потоки та клієнтів з пострадянського простору. В Кіровоградській області, реалізувати означений принцип можливо, беручи до уваги численні пам’ятки залишені в краї представниками тюркських степових культур давнини, давніми угорськими племенами, татарами; уводячи до бази туристичних об’єктів численні місця пам’яті євреїв тощо.

Принцип адекватного позиціювання регіону – передбачає вибудовування туристичної галузі регіону на основі тих об’єктів, що репрезентують реальні природніта культурно-історичні особливості краю. Усякий регіон має бути цілком зрозумілим для потенційного туриста, його бренди і пропоновані атракції не повинні вводити його в оману, інакше іміджеві (а слідом фінансові) втрати є неминучими. До прикладу, пасажири європейських круїзних лайнерів, прибуваючи до українського міста Одеса і маючи в руках путівники з описами України, її історії та етніки, а головне маючи відповідний набір очікувань, отримують атракції, що репрезентують радше радянську чи російську реальність, а ніяк не українську. Це дисонує з очікуваннями туристів і навряд чи сприяє формуванню позитивного іміджу Одеси, як туристичного центру європейського рівня.

Подібним чином дотепер відбувалося позиціювання Кіровоградської області, яка вибудовувала свій туристичний сектор не як традиційний український землеробський регіон з багатою історико-культурною спадщиною, щосягає часів скіфів, Київської Русіт та Козаччини чи з надзвичайно яскравими подіямиУкраїнської революції 1917-19120 років, а як колонізований Російською імперієюпростір, пізніше суцільно наповнений радянською символікою та пам’ятками.

Притакому підході у якості основних туристичних об’єктів виступали вже згадувана Хресто-Воздвиженська церква-усипальниця російського генерала М.М. Раєвського, музеї та меморіали присвячені подіям ІІ Світової війни тощо. Експозиції більшостікраєзнавчих музеїв області музею дотепер подають цей край радше як уламок російсько-радянського простору ніж питомо українську територію. Принцип неординарного підходу до формування туристичного продукту – підхід, при якому, у якості основного туристичного продукту пропонуються не якісь унікальні чи рідкісні для регіону об’єкти, а навпаки – типові й фонові, такі, що найкраще репрезентують особливості природи, історії, культури чи господарства краю. Одним знайбільш потужних мотивів для подорожування виступає бажання людей

пізнаватирізноманіття природних ландшафтів та національного колориту світу. При цім абсолютно очевидним є те, що найменше особливості місцевого колориту природи й культури відчутні якраз тим людям, які живуть у тих чи інших ландшафтах і самі є носіями певних етнічних рис. Але звичні і мало привабливі для місцевих мешканці в ліси, пустелі, фіорди, степи, морські і річкові узбережжя чи гори часом самим несподіваним чином можуть приваблювати туристів «широкого кола». Гірські ландшафти є місцями відпочинку значної частини населення світу, тоді як місцевих мешканців частіше приваблюють у такій якості морські узбережжя чи людні міста. Типові й буденні для норвежців фіорди, для конголезців – тропічні ліси, а для балійців–океанські пляжі є атракціями для мешканців інших ландшафтів. Якщо найбільш характерними ландшафтами Монголії чи Казахстану є степи, а підвалинами історико-культурних особливостей – кочове скотарство, закономірним є вибудовування туристичних галузей цих країн на таких усталених й привабливих брендах, а ненамагатися позиціонувати їх як краї архітектурних див чи гірськолижних курортів, хоча й такі напрямки цілком можуть отримати розвій на цих теренах. Ігнорування ж таких очевидних речей, тривалий час унеможливлювало розвиток туризму в багатьох індустріальних чи всуціль аграрних регіонах (у тому числі й на теренах Кіровоградськоїобласті). Позитивними прикладами перетворення недоліків на переваги є ініціативи останніх років, що реалізуються в Кривому Розі, де туристична галузь успішно експлуатує гірничо-промислові ландшафти; туристичні маршрути в зоні відчуження ЧАЕС; туризм підземними комунікаціями Києва та його околиць.

Щодо аналізу перспектив туризму в Кіровоградській області, крізь призму означеного принципу, слід визнати абсолютну безперспективність вибудовування функціонування галузі на місцевих «дивах» (дендрологічних парках, водоспадах чи інших нетипових і малопоширених атракціях), тоді як фоновими ландшафтами краю є степи і лісостепи з типовою для таких умов давньою і сучасною землеробською культурою. Відтак, інфраструктурні

об’єкти об’єднані землеробською тематикою, що дозволяли б ознайомитися з процесами традиційного чи сучасного сільськогосподарського виробництва мають більше перспектив. Такими можуть бути відновлені чи реконструйовані млини (вітрові чи водяні); музеї традиційної архітектури підвідкритим небом; стилізовані готелі, кав’ярні чи кемпінги; традиційна місцева кухня; у подієвому ряду – жнива, як видовищна атракція, землеробські свята і обряди тощо.

Принцип дискретності туристичних мас передбачає необхідність того, що організатори туристичного процесу в регіоні мусять брати до уваги різноманіття фінансових можливостей, вподобань і зацікавлень, національних пріоритетів, віку таінших індивідуальних рис потенційних туристів. Кожна з можливих категорій має отримати свій продукт на ринку туристичних послуг краю. Дороговказом у цьому поступі можуть бути нові, почасти несподівані й навіть екзотичні складові сучасних класифікацій туризму: кулінарний, літературний, джайлоо, нью-ейдж, ностальгійний туризм та інші численні його різновиди.

Отже, структурно-функціональний і культурологічний аналіз культурної спадщини Кіровоградської області дає підстави стверджувати про унікальність цього регіону з його яскраво вираженим історико-культурним та природним ландшафтом, котрий має тисячолітню історію, власний колорит і фольклор, що втілюють і відображають накопичений віками досвід. Через що в рамках стратегії регіональної культурної політики ключове місце на сьогодні посідають інноваційні проєкти та програми, впровадження яких допоможе усунути ризики і загрози, пов’язані з процесами модернізації історико-культурного середовища регіону, інтеграції культурної спадщини у сучасний економічний та соціокультурний простір регіону, а також реалізації соціокультурних передумов розвитку рекреаційної галузі в Кіровоградській області.

.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИМ КОМПЛЕКСОМ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Алгоритм державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону

Питанню підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіонів з боку органів державної влади та громадськості на сучасному етапі приділяється пильна увага. З розвитком туристично-рекреаційного комплексу в Україні загалом та в окремих її регіонах пов'язують перспективи економічного зростання, вирішення соціальних проблем, підвищення якості життя населення, розвитку регіонів і покращення іміджу країни.

Окрім того, необхідно відмітити, що туристично-рекреаційний комплекс країни представлено переважно малим і середнім бізнесом. Держава, підтримуючи його розвиток прямо та опосередковано підтримує інвесторів, формує сприятливе інвестиційне і бізнес-середовище. При якісній і цілісній реалізації державою своїх функцій створюються передумови для розвитку комплексу, будівництва та успішного функціонування готелів і ресторанів, об'єктів індустрії розваг, створення і просування туристичних продуктів, зростання числа зайнятих у галузі.

Державну підтримку розвитку туристично-рекреаційного комплексу можна представити за допомогою наступних основних елементів:

- створення передумов, які сприятливо впливають на розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону;
- підтримка, захист та надання консультативно-інформаційної допомоги внутрішнім туристам, а також туристично-рекреаційному комплексу загалом;
- визначення та підтримка проєктів інноваційного розвитку туристично- рекреаційного комплексу, які є пріоритетними як для країни загалом, так і для окремого її регіону;

- нормативно-правове регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу;
- створення та підтримання іміджу держави як території, сприятливої для розвитку суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу;
- сприяння у вирішенні питання кадрового забезпечення розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Аналізуючи елементи, запропоновані вище, можна побудувати алгоритм державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону (рис. 3.1).

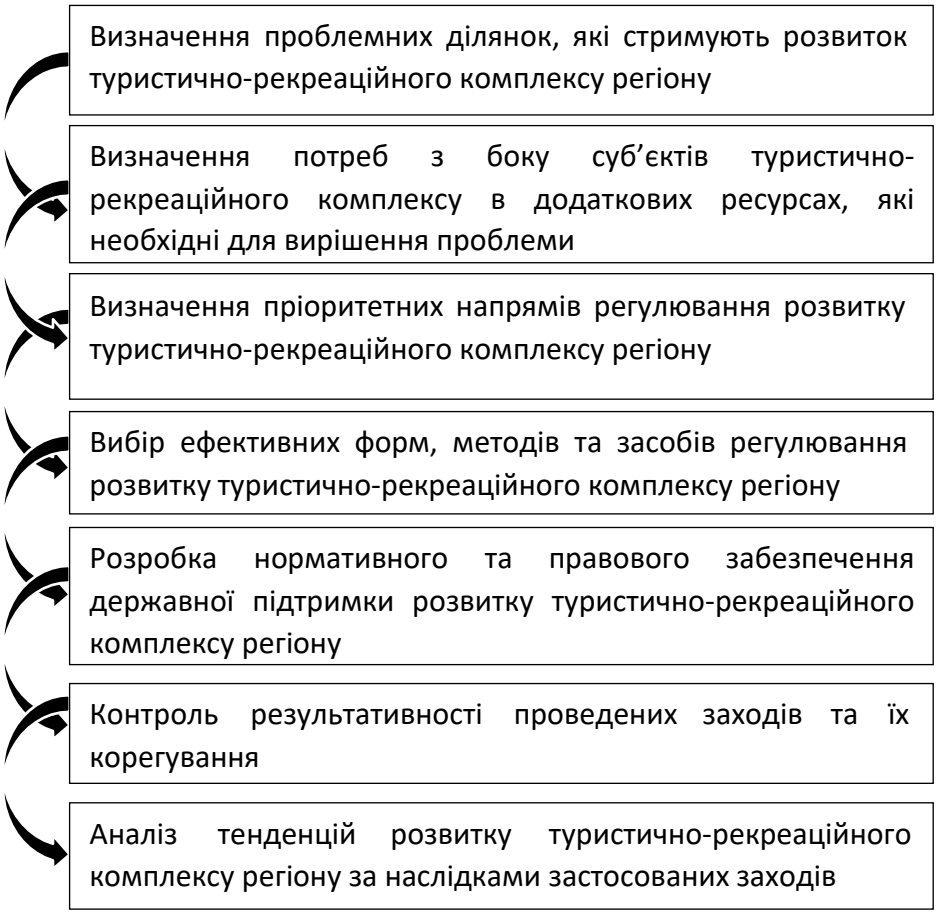

Рис. 3.1. Алгоритм державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону

Джерело: сформовано автором

Важливим для забезпечення максимальної результативності та ефективності є чітке та аргументоване визначення проблемних ділянок, що стримують розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону [1]. Безперечно, спектр проблем і складних ділянок може бути дуже об'ємним, а

відтак питання визначення найбільш вагомих з них на даний момент часу є важливим елементом побудови майбутньої стратегії і тактики державної підтримки.

Що стосується туристично-рекреаційного комплексу Кіровоградської області, то найбільш вагомими серед цілого спектру проблемних ділянок є: високі ціни на створений туристично-рекреаційний продукт; недостатні кількісні та якісні характеристики готелів та інших колективних засобів розміщення; відсутність розвиненої транспортної інфраструктури; недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів; відсутність єдиного інформаційного потоку; недостатня інформація про туристичні дестинації; нерівномірний розвиток внутрішнього туризму; відсутність продуманої політики та стратегії розвитку туристично-рекреаційного комплексу.

Важливим елементом алгоритму державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону є визначення потреб з боку суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу в додаткових ресурсах, які необхідні для вирішення проблеми. Ці потреби можуть бути пов'язані з додатковими фінансовими ресурсами, оскільки саме брак коштів, у достатньому для забезпечення розвитку обсязі, досить часто і є основною причиною проблем, яка виникає на рівні туристично-рекреаційного комплексу регіону. В цьому випадку постає питання щодо пошуку найбільш оптимальних інвестиційних ресурсів та механізму їх залучення до розвитку комплексу.

Серед пріоритетних напрямів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону можна виділити:

- розширення матеріально-технічної бази комплексу шляхом побудови нових засобів розміщення, що сприятиме вирішенню проблем з недостатньою кількістю готелів та інших колективних засобів розміщення в регіоні;
- стимулювання конкуренції на ринку туристично-рекреаційних послуг, що позитивним чином уплине на цінову політику комплексу;
- покращення стану наявної та інвестування у розвиток транспортної інфраструктури;

- активізація програм зростання рівня якісних характеристик рівня обслуговування споживачів туристично-рекреаційних послуг та рівня кваліфікації обслуговуючого персоналу;
- розвиток співпраці між суб'єктами підприємницької діяльності та закладами освіти з питань узгодження кількісних та якісних характеристик на ринку праці;
- упровадження сучасних інформаційних продуктів на ринку туристично-рекреаційних продуктів та сприяння формуванню та використанню інформаційних потоків;
- сприяння просуванню туристично-рекреаційного продукту на ринок за допомогою створення та реалізації регіональних програм розвитку туристично- рекреаційного комплексу регіону;
- сприяння поглибленню спеціалізації регіонів для розвитку окремих сегментів ринку туристично-рекреаційних послуг з метою максимального використання потенціалу кожного регіону, його унікальних туристично-рекреаційних продуктів тощо.

Четвертим елементом алгоритму є вибір ефективних форм, методів та засобів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. До форм державного регуляторного впливу на розвиток туристично-рекреаційного комплексу слід віднести: формування правового поля для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів комплексу; стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності; координацію розвитку та економічної активності різних сегментів ринку туристично-рекреаційних послуг, у тому числі й супутніх галузей; підтримку транспортної та логістичної інфраструктури; регламентацію умов і напрямів розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

До основних методів регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону відносяться:

- координація діяльності органів управління, що здійснюють державне регулювання туристично-рекреаційного комплексу;

- розробка програм з розвитку туристично-рекреаційного комплексу, а також основних концепцій удосконалення туристичної діяльності та розвитку стратегій державної політики в туристично-рекреаційному комплексі;
- розробка стандартів туристичного, готельного, екскурсійного обслуговування; регулювання ціни на туристичні послуги; тарифи і нормативи; податки;
- способи підтримки рівня діяльності підприємств туристично-рекреаційної індустрії та їх стимулювання.

Розробка нормативного та правового забезпечення державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону є актуальною складовою алгоритму державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, оскільки наявні правові та нормативні інструменти впливу на розвиток туристично-рекреаційного комплексу потребують суттєвого оновлення. Правове регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу виступає як один із основних інструментів державної підтримки розвитку комплексу.

Соціально-економічні відносини, які формуються в туристично-рекреаційному комплексі регіону, є складними, оскільки в них беруть участь кілька сторін (споживачі туристично-рекреаційного продукту; виробники туристично-рекреаційного продукту; суб’єкти суміжних галузей, діяльність яких прямо або опосередковано пов’язана з туристично-рекреаційним комплексом тощо). За умови відсутності злагоджених та скоординованих зв’язків між ними погіршуються якісні та кількісні характеристики та результативність діяльності туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Важливим елементом державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону є контроль результативності проведених заходів та їх корегування. Ситуація на ринку туристично-рекреаційних послуг є надзвичайно мінливою й такою, що підпадає під уплив зовнішніх чинників. Яскравим прикладом цього може слугувати ситуація, що виникла через пандемію COVID-19. Як наслідок – майже всі застосовані заходи державної

підтримки були зведені до нуля, а звичайні інструменти, які застосовувалися державою, засвідчили свою безрезультатність.

Напрямки державної підтримки розвитку туристично-рекреаційного комплексу Кіровоградської області окреслено у стратегії розвитку області [5].

Відповідно до стратегії розвитку області туристично-рекреаційний напрям визнано стратегічним напрямом розвитку регіону (видом економічної діяльності, який спроможний здійснювати вагомий внесок у досягнення економічного зростання та модифікацію в бік покращення структури та зменшення вразливості регіональної економіки) [5].

У стратегії задекларовано дотримання принципів координаційної моделі розвитку. Базовий сценарій розвитку економіки області передбачає децентралізаційний вектор загальнодержавної регіональної політики, який підкріплюватиметься помірними темпами створення та розвитку об'єднаних територіальних громад Кіровоградщини.

У сфері туризму проглядається спрямованість на розвиток і вдосконалення нормативно-правових основ розвитку туристично-рекреаційного комплексу, перш за все спрямованих на реалізацію основних законів у туристичній діяльності, розглядається можливість відновлення економічної активності на рекреаційних територіях шляхом залучення інвестицій та визначення зі статусом курортних територій. Нормативно-правові документи, в яких визначаються напрями державної підтримки повинні бути спрямовані на гармонізацію завдань інвестиційного стимулювання та еко-сталого та туристично-рекреаційного розвитку територій регіону.

У стратегії зазначається: «Забезпечення зростаючої ролі туризму на соціально-економічні умови функціонування Кіровоградської області вимагає вирішення низки конкретних завдань, серед яких першочерговими є: оцінка ресурсної забезпеченості та туристичних можливостей регіону, виявлення унікальних об'єктів туристичного інтересу, визначення напрямів розвитку

ресурсної бази для досягнення бажаного соціально-економічного результату, тобто завдань, які пов'язані з управлінням туристичними ресурсами» [5].

Серед пріоритетних напрямів державної підтримки розвитку туристично- рекреаційного комплексу Кіровоградської області визначено:

- спрямованість на розширення спектру туристичних послуг та курортних територій;
- сприяння розвитку туристичної та сервісної інфраструктури;
- формування регіональної мережі туристичних дестинацій [5].

Визначені стратегічні та операційні цілі розвитку туристично-рекреаційного комплексу, а також індикатори, за допомогою яких планується відстеження результативності задекларованих цілей відображено на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Стратегічні та операційні цілі розвитку туристично-рекреаційного комплексу Кіровоградської області

У комплексній програмі розвитку туризму в Кіровоградській області на 2021-2023 рр. вказано на проблемні ділянки, які стримують розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону, серед яких:

- недостатня впізнаваність Кіровоградської області в Україні та світі;

- незадовільний рівеньінформаційно-рекламного забезпечення туристичної діяльності області;
- відсутність єдиної системи туристичного маркування рекреаційних територій області;
- недосконала система статистичної звітності в сфері туризму області;
- відсутність належної інфраструктури рекреаційних зон;
- незначна кількість облаштованих місць короткочасного відпочинку туристів;
- недостатній рівень кваліфікації спеціалістів, що працюють в туристичній сфері, особливо в сільській місцевості;
- неефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу в сільській місцевості як одного з чинників розвитку сільських територій та зменшення безробіття.
- неналежні безпечні умови перебування туристів на туристичних об’єктах [10].

Завдання розвитку туристично-рекреаційного комплексу Кіровоградської області полягають у створенні конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби мешканців області та її гостей, забезпеченні сучасної інфраструктури туризму та забезпечення умов для повноцінного функціонування суб’єктів туристичної діяльності шляхом збереження екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини; проведенні комплексу заходів щодо популяризації та підвищення іміджу туристично-рекреаційного потенціалу області, удосконаленні системи управління туристичною галуззю, розбудові туристичної інфраструктури, підвищенні ефективності використання рекреаційно-природних ресурсів та об’єктів історико-культурної спадщини, здійсненні системної рекламно-інформаційної кампаній [10].

3.2. Пропозиції і рекомендації щодо збереження та розвитку туристичного потенціалу Кіровоградщини на період до 2030 рр.

За результатами розгляду попередніх питань можна сформулювати досить очевидну проблему з огляду на ситуацію, що склалася навколо збереження та інтеграції туристичного потенціалу Кіровоградської області в сучасний соціальний та культурний простір регіону: існує й досі не подолана контроверза між вагомим історико-культурним і рекреаційним потенціалом регіону та показником його реалізації, який залишається на позначці «дуже низький». Проблеми й завдання відносно галузі, окреслені у «Стратегії розвитку Кіровоградської області до 2020 р.», залишаються практично у незмінному формулюванні також у наступній стратегії на 2021–2027 рр., а це свідчить про те, що жодних серйозних кроків у цьому напрямку не було зроблено.

І це не дивно, адже на Кіровоградщині і досі відсутня комплексна програма збереження, розвитку та популяризації історико-культурної спадщини, натомість окремі проєктні ініціативи у галузі представлені у рамках стратегій «Програми економічного і соціального розвитку Кіровоградської області на 2021 рік» [14] та «Програми економічного і соціального розвитку міста Кропивницького на 2021 рік та основні напрями розвитку на 2022 і 2023 роки» [17]. Саме тому нагальною потребою і, відповідно, головною пропозицією є розробка і прийняття комплексної «Програми збереження, розвитку та популяризації історико-культурної спадщини в Кіровоградській області на 2023–2030 рр.», як це зроблено в інших областях України. При цьому варто врахувати зарубіжний та український досвід розробки подібних програмних документів, розуміючи їх важливість для подальших заходів, пов’язаних з використанням культурного та природного ресурсу краю.

Прийняття цієї програми також передбачає затвердження довгострокової стратегії державної політики у цій галузі на вказаний період та відповідного регіонального плану дій, в межах якого будуть визначені цілі та завдання,

основні напрямки, механізми і ресурси, потрібні для її реалізації, а також цільові показники, очікувані результати та індикатори досягнення поставлених цілей.

Дійсно, в основі практично всіх обласних програм лежить ідея культурної діяльності як одного з базових чинників соціально-економічного розвитку регіонів. Разом з тим, це зовсім не означає, що для всіх регіонів існує універсальний рецепт вирішення усіх проблем, пов'язаних зі збереженням та інтеграцією культурної спадщини. Незважаючи на певну спільність підходів, кожен регіон унікальний і має свої характерні риси, що виявляються на рівні не лише статистичних і кількісних показників, але й розробленості нормативно-правової бази, підготовки кадрів, розвиненості інфраструктури та ін. Отже, порівнюючи регіональні програми збереження та розвитку історико-культурної спадщини, важливо говорити про умови їх реалізації на місцях, тобто про фактори, які безпосередньо впливають на їхнє здійснення [15].

У цієї програми має бути чітко артикульована і фіксована мета – збереження, розвиток і популяризація об'єктів й елементів матеріальної та нематеріальної культурної спадщини Кіровоградського регіону, здійснення заходів, направлених на їх науково-експертний аналіз, промоцію та раціональне використання ресурсного потенціалу в рамках сучасного соціокультурного контексту, пристосування для культурних й туристичних потреб XXI ст., а також розвиток міжрегіонального та міжнародного співробітництва у цій галузі.

Такий підхід в галузі культурної політики формує нормативну і регуляторну базу для прийняття важливих управлінських рішень та стимулювання культурної поведінки громадян у цьому регіональному соціокультурному просторі. На наш погляд, він відповідає першому положенню 5 статті Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО, що рекомендує державам-учасницям «… проводити загальну політику, спрямовану на надання культурній і природній спадщині певних функцій у громадському житті та на включення охороницієї спадщини

до програм загального планування» [10].

Виходячи з означеного формулювання, усі пропозиції та рекомендації вважаємо за доцільне базувати на філософії консервації, котра представлена поняттям і концепцією «сталого інтеграційного збереження» (Sustainable Integrated Conservation /SIC/), що позначає інтеграцію зусиль збереження культурної спадщини: від загального планування всіх процесів до управління. Ця концепція ґрунтується на міждисциплінарному підході, що передбачає залучення місцевих громад і зацікавлених сторін у рамках державно-приватно-громадського партнерства до системної роботи щодо інтеграційного збереження спадщини, охоплюючи всі сфери: матеріальну і нематеріальну, об'єкти та навколишнє середовище, а також людей, які живуть на цій території та впливають на її розвиток. SIC – це не «збереження заради збереження», а адаптація культурної спадщини до процесів життєдіяльності регіону, її прямий вплив на сталий розвиток регіону і покращення якості життя місцевих громад.

Відповідно, концепція SIC у єдності з регіональним традиціоналізмом виступає методологічною платформою реформування політики збереження та розвитку культурної спадщини Кіровоградщини. Саме реформування повинно виходити з чіткої послідовності наступних етапів: стратегія – політика – реалізація – результати [23]. При цьому, між стратегією та політикою має бути тісний інтерактивний взаємозв'язок: стратегія розробляється спільно з реалістичним баченням способу її досягнення, а політика існує в рамках стратегії, яка пояснює, як саме політика сприяє досягненню бажаних результатів. Розробка політики супроводжується визначенням способів досягнення стратегічних цілей та вибором найефективніших інструментів політики для реалізації поставлених завдань зурахуванням опису того, як саме ці інструменти працюватимуть на практиці.

Цілі високого рівня (сталий розвиток Кіровоградської області завдяки інтеграції її культурної спадщини в сучасний соціокультурний простір краю), тенденції та майбутнє (культурна спадщина з її економічним потенціалом розвитку визначатиме вигляд постіндустріальної креативної економіки) та контекст і виклики (патерналістська система державного менеджменту у цій галузі, неефективна кадрова політика, географічна децентралізація та ін.) виступають основними факторами-детермінантами, що ініціюють важливий проєкт з розробки стратегічного документу – «Програми збереження,розвитку та популяризації історико-культурної спадщини в Кіровоградській області на 2023–2030 рр.».

Стратегічний напрямок – перетворити культурну спадщину області на драйвер самоорганізації культурного життя, що дозволяє розвивати ефективні форми партнерства держави з приватним та некомерційним секторами, сприяє залученню додаткових ресурсів у сферу культури, стимулюючи регіональні органи влади шукати механізми розвитку, адекватнісучасним умовам.

В рамках цього стратегічного напрямку та окреслених вище трендів інноваційної політики виробляються кроки, пропозиції та рекомендації щодо інтеграції культурної спадщини в регіональний соціокультурний простір краю на базі платформи SIC, які можна згрупувати в кілька блоків.

Блок 1. Обліково-інвентаризаційний – завершення інвентаризації і паспортизації об'єктів культурної спадщини Кіровоградщини за допомогою сучасних інформаційних технологій з подальшим їх внесенням до Державного реєстру нерухомих пам'яток України; вдосконалення інформаційної підсистеми обліку та управління об'єктами культурної спадщини, структуруючи дані про них за хронологічним, типологічним іадміністративно-територіальним принципом; створення науково- інформаційних підсистем даних про історико-культурний ландшафт Кіровоградщини, історико-культурні заповідники, історичні ареали міст і селищ регіону, які входять до Списку історичних населених місць, археологічні території тощо, даних про рухомі пам'ятки і елементи нематеріальної культурної спадщини; розроблення генеральних планів історичних поселень Кіровоградщини та іншу містобудівну документацію на основі проведення детальної інвентаризації об'єктів культурної спадщини, визначення межі та режимів їх використання на базі коригування історико- архітектурних опорних планів, розроблення проєктів зон охорони пам'яток та правила забудови історичних частин міст і селищ регіону.

Блок 2. Науково-дослідний – здійснення на регіональному та місцевому рівнях комплексних та скоординованих наукових історико-культурних, архітектурних, містобудівних та ін. досліджень населених пунктів Кіровоградщини з метою доповнення Списку історичних населених місць новим значним історико-культурним потенціалом, а також для вдосконалення нормативно-правового та законодавчого їхнього статусу; активізація дослідження впливу антропогенно- та природно зумовлених чинників середовища, а також соціально-економічних процесів на стан об'єктів культурної спадщини регіону; активізація фундаментальних та науково-прикладних досліджень на міждисциплінарній основі ролі культурної спадщини як потужного ресурсу збалансованого (сталого) розвитку регіону та одного з найважливіших чинників утворенняселередовища.

Блок 3. Законодавчо-нормативний – проведення законодавчих, і

нормативно-правових заходів, пов’язаних з впровадженням системи моніторингу об’єктів культурної спадщини в Кіровоградській області з метою аналізу, систематизації, збереження, оцінки і прогнозу змін їх стану; включення в стратегію сталого розвитку Кіровоградської області не лише питання охорони і збереження, але й інтеграції культурної спадщини, враховуючи організацію і здійснення належного моніторингу; затвердженняв рамках комплексної програми статусу культурної спадщини як одного з ключових ресурсів соціально-економічного та культурного розвитку області, необхідність її використання та включення в сучасне життя краю шляхом розроблення та реалізації регіональних цільових програм згідно з основними напрямами довгострокової стратегії; розробка та реалізація регіональних, районних та міських програм збереження історичних забудов (комплексна регенерація, ревіталізація, реконструкція та реставрація історичного середовища міст і селищ краю) та, у зв’язку з цим, зміцнення матеріально-технічної бази.

Блок 4. Туристично-рекреаційний – забезпечення розроблення та впровадження регіональної стратегії підтримки розвитку туристичної діяльності, що ґрунтується на реалізації потенціалу історико-культурної спадщини області (включення об’єктів культурної спадщини Кіровоградщини до національних і міжнародних туристичних маршрутів; формування місцевої мережі туристично-екскурсійних маршрутів; розвиток зеленого туризму в сільській місцевості, проєктування туристичного бренду Кіровоградської області тощо); забезпечення розроблення та впровадження регіональної стратегії підтримки розвитку креативних індустрій (кластерів) на Кіровоградщині, адже саме креативність, заснована на культурній спадщині, є драйвером розвитку й підвищення конкурентоздатності економіки в регіоні.

Блок 5. Інформаційно-комунікативний – забезпечення інформаційного обміну і постійного оновлення відомостей, пов’язаних з ремонтними, реставраційними чи інноваційними проєктами відносно об’єктів культурної спадщини краю; створення інформаційної підсистеми моніторингу стану та

візуалізації інформації щодо об’єктів культурної спадщини через надання відкритих даних на спеціалізованих веб-сервісах і інтерактивних картах, геопросторові прив’язки, або ж завдяки розробленій системі покажчиків і довідників; забезпечення розподіленого доступу широких верств користувачів до даних про стан і розміщення об’єктів культурної спадщини на основі використання інтерактивних ресурсів та мережі Інтернет з функціями соціальної мережі та мобільних додатків для всіх груп – від працівників місцевого муніципалітету до іноземних туристів; створення електронного регіонального атласу і карти культурної спадщини краю, враховуючи потенціал сучасних інформаційних технологій; забезпечення інформування та популяризації даних про багатство культурної спадщини й різноманіття природних ресурсів за рахунок ЗМІ, наукових, науково- популярних, навчальних та туристичних видань, інтерактивних баз даних і спеціалізованих інформаційних систем тощо; проведення на регулярній основі комплексної рекламної кампанії туристично-рекреаційних можливостей регіону та кращих пропозицій на туристичному ринку області в рамках обласного, всеукраїнського та міжнародного медіа-простору.

Блок 6. Проєктно-програмний – активізація проєктно-програмної діяльності в частині економіки робіт зі збереження і розвитку об’єктів культурної спадщини регіону, їх передачі, управління та експлуатації на засадах державно-приватно-громадського партнерства; впровадження проєктно-програмного підходу у сферу збереження та розвитку культурної спадщини, що передбачає розробку теоретико-методологічної та методичної баз виявлення, вивчення та актуалізації об’єктів важливого типу та ефективного інструменту їх інтеграції.

Акцент має робитися не на реставрації заради самої реставрації, а на стійкому розвитку та продуктивному використанні. «Переважна більшість міжнародних пам’ятко-охоронних документів, – зазначає заступник директора з наукових питань Українського центру культурних досліджень К. Гончарова, – містить припис про те, що основним засобом збереження

культурного надбання є його використання. Зрозуміло, що будинок, в якому не мешкають, руйнується найшвидше» [23].

Реалізація окреслених стратегії та політики інтеграції культурного спадку в соціокультурний простір Кіровоградської області на сучасному етапі повинна відбуватися з урахуванням основних напрямків інноваційно-проєктної діяльності на базі програмно-цільового планування розвитку цієї культурної спадщини. Це перетворює культурну спадщину Кіровоградщини на «стратегічний живий актив» регіонального рівня, важливу роль у функціонуванні якого відіграє формат державно-приватно-громадського партнерства, під час реалізації проєктів в рамках якого «необхідно застосовувати інструменти активізації громадськості та приватного сектору до участі у співфінансуванні» [163, с. 480]. Довгий час ефективному механізму співпраці державного і приватного секторів взагалі не приділялася увага ані на рівні законодавства, ані на рівні повсякденних практик. І лише нещодавно почали звертатися до розробки дієвого «bottom-up» (знизу-вгору) підходу, який сприяє інтеграції регіонального аспекту в політику збереження та використання культурної спадщини шляхом залучення широкого спектру учасників (стейкхолдерів) [21, p. 33].

На етапі реалізації можна виокремити низку ініціатив, згрупувавши їх у чотири кластери, враховуючи регіональну модель інтеграції спадщини:

КЛАСТЕР 1. «Мережа креативно-туристичних локацій та об’єктів Кіровоградщини». Підтримує відродження міст та інтеграцію культурної спадщини в сучасну екологічну, архітектурну та планувальну регіональну політику. Велика увага має приділятися адаптивному повторному використанню матеріального сегменту спадщини з метою інтеграції останньої в модель циклічної економіки. Рішення включають нові моделі управління та бізнес-моделі для сприяння новому використанню занедбаної спадщини області, розвитку креативних просторів і центрів у міських центрах, а також цифрові інструменти та карти. Кластер також включає технології та системи для покращення комфорту життя в історичних будівляхта районах.

КЛАСТЕР 2. «Спільне управління культурної спадщиною Кіровоградщини» повинен містити широкий спектр рішень, одні з яких мають на меті розширити аудиторію та зробити культурну спадщину регіону доступнішою для всіх бажаючих через фізичних й соціокультурних бар'єрів, натомість інші – мають забезпечити цифрове картографування, реконструкціюі презентацію культурної спадщини, збагачення досвіду відвідувачів і сприяти спільному створенню спадщини краю. Додаткові рішенні допомагають відвідувачам і мешканцям області заново відкрити іпереосмислити спільну та суперечливу спадщину, зміцнюючи почуття причетності до власних витоків і традицій. Усі ці інновації, від соціальних до цифрових, включають методології, моделі та системи залучення людей і місцевих громад до спільного управління спадщиною в її різноманітних формах.

КЛАСТЕР 3. «Кіровоградська культурна спадщина: антикризові сценарії» містить рішення, пов'язані зі збереженням, управлінням і підвищенням стійкості вразливих артефактів, місць, міст і ландшафтів у регіоні. Повинен включати інноваційні рішення та системи оцінки, інструменти та рекомендації в галузі інформаційно-комп'ютерних технологій, стратегії пом'якшення наслідків та моделі управління ризиками стихійних лих, а також методи та технології швидкої оцінки збитків. Визначення ризику охоплює широкий спектр загроз культурній спадщині Кіровоградщини, від зміни клімату до небезпечних подій, включаючи екстремальні погодні умови. Особливу увагу слід приділити культурним ландшафтам і загрозам, пов'язаним із втратою біорозмаїття, а також нестабільним соціально-економічним умовам (міграція та депопуляція), особливо в сільській місцевості, що важливо для цього регіону з огляду на підвищений попит на зелений (сільський) туризм.

КЛАСТЕР 4. «Передові технології як інструмент розвитку культурної спадщини Кіровоградської області». Він фокусується інноваціях і технічних розробках для кращого вивчення, захисту, збереження та передачі артефактів спадщини. Широкий спектр інновацій забезпечує глибоке розуміння того, що

передові технології можуть зробити для історичних будівель та їх будівельних матеріалів, археологічних артефактів, регіональних мистецьких надбань та колекцій. Використання наноматеріалів, скляних датчиків, цифрових технологій, нового потужного програмного забезпечення тощо дасть змогу зрозуміти, настільки методи збереження природного та культурного ландшафтів залежать від майбутніх інноваційних рішень.

Окремим важливим аспектом є зворотній зв'язок зі сторони громади та регіональних еліт, а також внесення змін у стратегічне планування в залежності від результатів, по-перше, інноваційно-проєктної діяльності на базі програмно-цільового планування інтеграції культурної спадщини, а, по- друге, функціональності та ефективності зазначених кластерів. Це забезпечить динаміку, необхідний обмін думок, відкритість і подальше удосконалення механізмів і рішень на рівні регіональної політики управління культурною спадщиною.

Таким чином, враховуючи досить низький потенціал реалізації культурної спадщини Кіровоградщини, як наслідок – загрозливе погіршення якості культурного життя, а з часом – занепад та втрата багатьох пам'яток, нагальним завданням постає розроблення та прийняття комплексної «Програми збереження, розвитку та популяризації історико-культурної спадщини в Кіровоградській області на 2023–2030 рр.» з урахуванням зарубіжного та українського досвіду розробки подібних програмних документів. Подібна програма має містити довгострокову стратегію державної політики у цій галузі та відповідний регіональний план дій, в межах якого будуть визначені цілі та завдання, основні напрямки, механізми і ресурси, потрібні для її реалізації, цільові показники, очікувані результати та індикатори досягнення поставлених цілей. У цьому ключі необхідно активізувати зусилля регіональної влади і використати державно-приватно-громадське партнерство, щоб подолати відставання Кіровоградщини від багатьох інших областей України, де культурна спадщина буде розглядатися як ресурс та один з важливих індикаторів сталості (збалансованості) розвитку

регіону. Запропоновані конкретні та конструктивні рекомендації щодо застосування системи заходів зі збереження, розвитку та популяризації культурної спадщини на різних рівнях дозволить інтегрувати її у сучасний економічний і соціокультурний простір Кіровоградської області, забезпечивши збереження культурної ідентичності краю, спадкоємність й самобутність розвитку місцевих територій, підвищення їхньої інвестиційної привабливості, без чого неможливий подальший розвиток регіону та його життєвого середовища.

ВИСНОВКИ

Туристично-рекреаційний комплекс – це саморегульована система територіально об’єднаних суб’єктів господарювання, діяльність яких спрямована на створення якісного туристично-рекреаційного продукту та задоволення потреб споживачів даного продукту. Туристично-рекреаційний комплекс регіону можна відобразити як сукупність ресурсної бази регіону, постачальників туристично-рекреаційних та додаткових послуг, забезпечуючої інфраструктури, матеріально-технічної бази, споживачів туристично-рекреаційного продукту та державних органів, що здійснюють регуляторний та контролюючий вплив.

Під рівнями систем управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу розуміють упорядковані структури організаційно-управлінської, виконавчої, науково-інноваційної діяльності, спрямовані на удосконалення та розвиток туристично-рекреаційного комплексу. Виділено наступні рівні системи управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу: загальноукраїнський (національний) рівень, регіональний рівень, районний рівень, рівень територіальної громади, рівень організацій (підприємств).

Аналіз стану туристичного потенціалу Кіровоградської області доводить, що даний регіон володіє багатими природними та історико-культурними ресурсами, хоча ситуація з туристично та інвестиційно привабливими об’єктами не відповідає потребам сьогодення. На відміну від багатьох інших регіонів України, Кіровоградщина все ще залишається слабко розкритою в плані залучення об’єктів культурної спадщини до проєктів соціокультурного розвитку територій. Структурно-функціональний та культурологічний аналіз потенціалу історико-культурної спадщини регіону, з одного боку, дозволив виокремити 44 інвестиційно та туристично привабливих об’єктів і 7 туристично-екскурсійних маршрутів загальнодержавного та місцевого значення, на які, першою чергою, варто зосередити евристичний інструментарій проєктно-програмної діяльності, а з іншого боку, виявити причини низького рівня реалізованості цього потенціалу

згідно з інтегральним показником туристичного рейтингу по Україні (20 місце). А їх чимало: нестача фінансування, повільна паспортизація об'єктів, погіршення соціальної ситуації через війну, нерозвиненість об'єктів рекреаційно-туристичної інфраструктури, низький рівень музеєфікації та цифровізації культурних ресурсів, мала насиченість регіону атрактивними об'єктами спадщини, хибні уявлення про область як «червоний пояс» і «депресивний регіон», низький рівень компетенції фахівців регіональних відомств, відсутність проєктно-програмного (враховуючи креативні кластери) супроводу і науково-методичного обґрунтування модернізації культурної спадщини тощо.

Туристичний потік на Кіровоградщині останніми роками обмежувався кількома тисячами гостей. У той же час регіон має великий туристичний потенціал та великі можливості розвитку екскурсійної діяльності.

В якості шляхів розвитку туристичної діяльності та вдосконаленню туристичного бізнесу Кіровоградської області запропоновано впровадження туристичного кластеру в регіоні.

Місія туристичного кластера повинна полягати у створенні образу Кіровоградської області як одного з найуспішніших центрів туризму України. Метою реалізації Стратегії є створення та розвиток сприятливих умов для просування продукції та послуг компаній, що входять до кластеру, на українському та зарубіжному ринках, підвищення добробуту та якості життя населення Кіровоградської області на основі розвитку туризму за допомогою реалізації спільних проектів учасників кластера.

У рамках розвитку туристичного кластера та підвищення конкурентоспроможності учасників кластера на туристичних ринках, поряд з іншими, доцільно розвивати найперспективніші напрями в умовах Кіровоградської області: культурно-пізнавальний туризм (включаючи подійний туризм), екологічний туризм, автомобільний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко А.В., Зігунов В.М. Подієвий туризм як шлях розвитку територіальних громад. *Стан і перспективи сучасного туризму* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Суми, 26–27 листоп. 2020 р.). Суми : Цьома С. П., 2020. С. 6–13.

2. Андрійчук Т. Як зберегти цифрову спадщину. *Ukraïner*. 19 лип. 2022. URL: https://ukrainer.net/zberehty-tsyfrovu-spadshchynu/

3. Афанасьєва Л.В. Роль соціокультурного середовища в модернізації сучасного українського міста. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво- Могилянська академія»]. Серія: Соціологія.* 2014. Т. 234, Вип. 222. С. 70–74.

4. Барановська Н.М. Національна історико-культурна спадщина в системі історичної пам'яті та викликів сучасної глобалізації. *Historical and Cultural Studies*. 2016. Vol. 3, no. 1. P. 7–12.

5. Білецька Т., Левкова О., Савчак І. Концепція нової національної культурної політики України. Культурний код Східного парнерства. URL: http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/FINALConcept_Road-Map_UA_Culture-Coding-EaP.pdf

6. Бовсунівська І.В., Бутник О.О. Децентралізація у сфері культури: досвід ефективної реформи європейських країн для України. *Інвестиції: практика і досвід*. 2018. № 24. С. 79–83.

7. Бойко В. О. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. *Агросвіт*. 2020. № 22. С. 58–65.

8. Вовк В. Особливості класифікації та просторового розподілу туристичних ресурсів Кіровоградської області. *Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області: наукові розвідки* / за заг. ред. О. В. Колотухи. Дніпро : Середняк Т. К., 2020. С. 148–154.

9. Возняк Г. В. Сучасні теорії та парадигми регіонального розвитку: практичний вимір для України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 671–677.

10. Гаврилюк А. Атрактивність нематеріальної культурної спадщини України: туризмознавчий аспект. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*. 2018. Вип. 1. С. 18–28.

11. Гуменна О. Розвиток кластеру креативних індустрій в Україні. *Україна 2030*. URL: http://ukraine2030.org/uk/blog/view/104-Rozvitok-klasterukreativnih-industrij-v-Ukrayini

12. Державна служба статистики України : сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua

13. Дичковський С.І. Глобальні трансформації туристичних практик і технологій в контексті становлення цифрового суспільства (digital society) : монографія. Київ : Вид-во Ліра-К, 2020. С. 70–83.

14. Домаранський А.О. Туризм в Кіровоградській області: проблеми розвитку та основні принципи реорганізації. *Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області: наукові розвідки* / за заг. ред. О. В. Колотухи. Дніпро : Середняк Т. К., 2020. С. 56–66.

15. Дорофєєва Х.М. Аналіз впливу наявності об'єктів культурно- історичної спадщини на туристичну привабливість регіону. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 184–190.

16. Екологічний паспорт Кіровоградської області за 2020 рік. Кропивницький, 2021. 117 с. URL: https://bit.ly/3DNoVAN

17. Етнокультурні процеси в Україні у кінці XX – на початку XXI ст. : українознавче осмислення / Ю. Фігурний, Н. Безсмертна, С. Бойко та ін. Київ : НДІУ, 2020. 190 с.

18. Захарін С. В., Бебко С. В. Використання економічних механізмів державно-приватного партнерства у сфері популяризації національної культурної спадщини. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/8.pdf

19. Іванова І., Толстанов О. Шляхи соціально-економічного розвитку регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 19. С. 102–109.

20. Карасьова Н. Креативні індустрії як елемент стратегії постіндустріального розвитку. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. Вип. 3. С. 110–120.

21. Каргополова О. Музеї навчальних закладів Кіровоградщини – об'єкти туристичної діяльності. *Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області: наукові розвідки* / за заг. ред. О. В. Колотухи. Дніпро : Середняк Т. К., 2020. С. 246–253.

22. Катаргіна Т. Використання пам'яток в системі індустрії туризму за кордоном. *Історико-культурний туризм: український та світовий досвід* : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. (Київ, 5 квіт. 2019 р.). Київ : Фоліант, 2019. С. 14–28.

23. Колотуха О. Перцепційно-географічні засади туристичного брендингу міст (на прикладі міста Кропивницький). *Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області: наукові розвідки* / за заг. ред. О. В. Колотухи. Дніпро : Середняк Т. К., 2020. С. 174–181.

24. Котис О. Застосування понять «культурні цінності» та «культурна спадщина» у міжнародному праві та праві Європейського Союзу. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини.* 2012. Вип. 31. С. 189–197.

25. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kuzmuk.htm

26. Культурна спадщина: збереження і популяризація. *Слово Просвіти.* 2020. 16 листоп. URL: http://slovoprosvity.org/2020/11/16/kul-turna- spadshchyna-zberezhennia-i-populiaryzatsiia

27. Культурна спадщина України: сталий розвиток і національна безпека : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20 квіт. 2017 р. / Укр. центр культурн. дослідж. ; заг. ред. О. А. Буценка та ін. ; [упор. Босик З. О.; відп. ред. Телеуця В. В.]. Київ : НАКККіМ, 2017. Т. 1. 174 с.

28. Логвин М., Карпенко Н., Шуканов П. Історико-культурна спадщина як чинник розвитку регіональної туристичної дестинації. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 4 (21). С. 393–399.

29. Мазур Т. В. Правовий статус громадських об'єднань та окремих громадян у сфері охорони культурної спадщини України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 5. С. 8–20.

30. Медвєдєва О.В., Мірзак Т.П. Еколого-економічні аспекти розвитку зеленого туризму на Кіровоградщині. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2011. Вип. 20, ч. 2. С. 319–324.

31. Меховська Ю. М., Липчанський В. О. Управління розвитком культури та туристично-рекреаційним потенціалом Кіровоградщини. *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету*. 2016. Вип. 19. С. 29–39.

32. На Кіровоградщині паспортизували 374 пам'ятки культурної спадщини. *Novosti.kr.ua.* 7.11.2019. URL: http://novosti.kr.ua/2019/11/na- kirovogradshhyni-pasportyzuvaly-374-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny/

33. Носова Г.Ю. Пам'ять проти історії за П. Нора. Чому і як? Мультиверсум. *Філософський альманах*. 2020. Вип. 2(172). Т. 2. С. 3–14

34. Овсяник А. М. Аналіз регіональних програм у сфері охорони культурної спадщини. *Демократичне врядування*. 2021. Вип. 1 (27). URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26362/239237-articletext-551127-1-10-20210915.pdf

35. Олійник О. С. Комодифікація як інструмент культурного виробництва. *Культурологічна думка*. 2020. № 18. С. 156–164.

36. Осієвська Ю.С. Культурна спадщина як драйвер соціокультурного розвитку на сучасному етапі: ефективність регіональної моделі. *Культура і сучасність*. 2022. № 1. С. 99–105.

37. Осієвська Ю.С. Необхідність розробки регіональної моделі інтеграції культурної спадщини Кіровоградщини у контексті модернізації та інноваційних трендів української культурної політики. *Sciences of Europe*. 2022. No. 100. P. 15–20.

38. Осієвська Ю.С. Удосконалення національного законодавства у сфері збереження культурної спадщини крізь призму досвіду європейських країн континентального права. *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф., м. Київ, 6–7 квіт. 2022 р. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2022. С. 105–109.

39. Охріменко М. Впроваджуємо інновації для розвитку місцевих громад. *Бібліотечна орбіта Кіровоградщини*. 2020. Вип. 12. С. 239–245.

40. Паньків Н.Є., Гаврилишин О.М. Вплив культурної спадщини на розвиток туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2021. № 6, т. 1. С. 212–224.

41. Поливач К. Природна та культурна спадщина України: досвід тематичного вивчення та атласного електронного картографування. *Економічна та соціальна географія*. 2021. Вип. 86. С. 53–66.

42. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

43. Радіонова О.М., Добрянська А.Ю. Аналіз розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 47 (1). С. 73–78.

44. Семенова Л. Пам’ятки археології, які складають імідж Кіровоградщини. *Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського.* 24.05.2021. URL: https://library.kr.ua/news/archeologia/

45. Сирота Л. Б. Культурна сфера та економічний розвиток сучасного міста. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 25. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-9

46. Степанов В. Ю. Визначення поняття «культурна спадщина» в культурному просторі України. *Культура України*. *Серія: Культурологія*. 2015. Вип. 48. С. 29–39.

47. Столярчук Н., Остапенко О. Проблеми становлення та розвитку сфери сільського (зеленого) туризму в Кіровоградській області. *Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області: наукові розвідки* / за заг. ред. О. В. Колотухи. Дніпро : Середняк Т. К., 2020. С. 97–106.

48. Стратегія розвитку Кіровоградської області на 2021 – 2027 роки : затв. рішенням Кіровогр. облради від 12 берез. 2020 року № 743. URL:

https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/strategiya-rozvytku-kirovogradskoyi-oblasti-na-2021-2027-roky.pdf.

49. Сучасний сталий розвиток в сфері культури: зарубіжний досвід для України : монографія / Драгомирецька Н. М., Дружинін С. С., Думинська С. В. та ін. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. 238 с.

50. Фесіна Ю. Г. Креативний потенціал регіонального розвитку. *Економічні науки: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія: Регіональна економіка*. 2021. Вип. 18 (71). С. 224–240.

51. Ушкаренко Ю. В., Чмут А. В., Синякова К. М. Креативні кластери як форма кооперації в креативних індустріях Європейського Союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Серія: Економічні науки*. 2019. Вип. 36. С. 26–31.

52. Химинець В. В., Цімболинець Г.І. Історико-культурна спадщина як чинник стимулювання економічного розвитку регіону. *Регіональна економіка*. 2020. № 3. С. 57–64.

53. Хлопяк С.В., Кравцов С.С., Білик В.В. Підвищення інвестиційної привабливості туристичного потенціалу регіону засобами спеціалізованого туризму. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 100–106.

54. Щоголєва І. Розробка нових туристсько-екскурсійних маршрутів як інструмент підвищення туристської привабливості Кіровоградської області. *Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області: наукові розвідки* / за заг. ред. О. В. Колотухи. Дніпро : Середняк Т. К., 2020. С. 123–127.

ДОДАТКИ

Додаток А

№	НАЗВА	РОЗМІЩЕННЯ
1.	Тясминське городище VIII-VII ст. до н.е.	поблизу с. Великої Андрусівки Олександрійського р-ну
2.	Свято-Хрестовоздвиженська церква (пер. пол. XIX ст.)	центральна частина с. Розумівка Олександрійського р-ну
3.	Чорноліське городище VIII-VII ст. до н.е.	с. Богданівка Кропивницького р-ну
4.	Місце народження українського театрального режисера Г. П. Юри	с. Підлісне Кропивницького р-ну
5.	Пам’ятний знак на честь 200-річчя Коліївщини	с. Кам’янече Голованівського р-ну
6.	Онуфріївський дендропарк XIX ст.	смт. Онуфріївка Олександрійського р-ну
7.	Місце народження українського письменника І. Карпенка-Карого	с. Веселівка Новоукраїнський р-н
8.	Літературно-меморіальна кімната-музей Т. Г. Шевченка	м. Знам’янка Кропивницького р-ну
9.	Стоянка і поселення трипільської культури. Центр «Трипільської мальованої кераміки». Найбільша в Україні колекція «скіфських баб»	с. Володимирівка Голованівськогор-ну
10.	Будинок, у якому впродовж 1871-1883 жив і працював письменник І. К. Карпенко-Карий	м. Кропивницький
11.	Пам’ятник Богданові Хмельницькому	м. Кропивницький
12.	Пам’ятник Марку Кропивницькому	м. Кропивницький
13.	Літературно-меморіальна кімната-музей Т. Г. Шевченка	м. Знам’янка Кропивницького р-ну
14.	Єлизаветинська фортеця XVIII ст.	м. Кропивницький
15.	Будинок, у якому в 1901-1919 рр. жив український письменник і поет Ю. І. Яновський	м. Кропивницький
16.	Будинок, у якому в 1897-1919 рр. жив і працював польський композитор К. Шимановський	м. Кропивницький

17.	Хутір Надія – державний музей-заповідник І. Карпенка-Карого (Тобілевича)	с. Миколаївка Кропивницького р-ну
18.	Сабатинівське поселення часів неоліту (VI – поч. IV тис. до н. е.)	с. Сабатинівка Голованівського р-ну
19.	Краєзнавчий музей, створенийна основі колекції Історико-географічного музею Єлизаветградського земського реального училища (1883 р.)	м. Кропивницький
20.	Музей мистецтв, створений у 1870 р.	м. Кропивницький
21.	Місце народження письменника І. К. Микитенка. Пам’ятник та літературно-меморіальний музей на його честь.	с. Рівне Новоукраїнського р-ну
22.	Місце народження Ю. І. Яновського. Пам’ятник та літературно-меморіальний музей на його честь	с. Нечаївка Кропивницького р-ну
23.	Музей діячів українського театру М. Л. Кропивницького та І. К. Карпенка-Карого(Тобілевича)	м. Бобринець Кропивницького р-ну
24.	Дендропарк «Веселі Боковеньки» (1893 р.)	с. Веселі Боковеньки Олександрійського р-ну
25.	Бовтиський кратер	Неподалік від с. Бовтишка Кропивницького р-ну
26.	Місце Синєводської битви, що відбулася у 1362 р. і стала початком визволення українських земель від монголо-татарських завойовників	с. Торговиця Голованівського р-ну
27.	Місце народження українського поета-байкаря М. П. Годованця	с. Вікнина Голованівського р-ну
28.	Місце народження українського письменника і кіносценаристаД. І. Бузька	м. Новомиргород Новоукраїнського р-ну
29.	Літературно-меморіальний музей І. К. Карпенка-Карого	м. Кропивницький
30.	Музей ракетних військ стратегічного призначення	смт. Побузьке Голованівського р-ну

31.	Меморіальний музей М. Л. Кропивницького	м. Кропивницький
32.	Народний музей 1967 р. у приміщенні Хрестовоздвиженської церкви – усипальниці родини Раєвських.	с. Розумівка Кропивницького р-ну
33.	Кафедральний Собор Свята Різдва Пресвятої Богородиці (1812 р.)	м. Кропивницький
34.	Диківський жіночий монастир	с. Диківка Кропивницького р-ну
35.	Світловодський міський краєзнавчий музей, фонд якого налічує 4,5 тис. експонатів, що відображають історію краю	м. Світловодськ
36.	Вознесенське джерело	На березі ріки Бобринка у Кропивницькому р-ні
37.	Добровеличківський районний краєзнавчий музей, в якому зберігаються більше 5 тис. предметів матеріальної та духовної культури краю від найдавніших часів (IV – III тис.до н. е.) до сьогодення	смт Добровеличківка у Новоукраїнському р-ні
38.	Михайлівська церква (1870 р.)	с. Миколо-Бабанка Кропивницькому р-ну
39.	Свято-Покровська церква (поч. XIX ст.)	с. Нерубайка Голованівського р-ну
40.	Церква Святого Різдва Богородиці (XVIII ст.)	с. Іванівка Кропивницького р-ну
41.	Синагога «Бешмедріс»	м. Олександрія
42.	Троїцька церква (XIX ст.)	с. Браїлівка Олександрійського р-ну
43.	Святодухівська церква (1804 р.),	с. Кам’яний Брід Голованівському р-ну
44.	Преображенська церква (1805-1806 рр.)	с. Талова Балка Олександрійського р-ну